

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav slavistických a východoevropských studií

Diplomová práce

Martina Chromá

České překlady První staroslověnské legendy o sv. Václavu

Czech Translations of the First Old Slavonic Legend of St. Wenceslas

Praha 2010

vedoucí práce: Mgr. Václav Čermák, PhD.

Poděkování

Děkuji Mgr. Václavu Čermákovi, Ph.D. za pomoc při výběru tématu, za odborné vedení a cenné připomínky, bez kterých by tato práce nemohla vzniknout.
Své rodině děkuji za podporu a pomoc zejména při závěrečných formálních úpravách.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité prameny a literaturu.

V Praze dne

podpis:

Anotace

Diplomová práce se věnuje problematice novočeských překladů *První staroslověnské legendy o sv. Václavu* (dále PSLV). V první kapitole jsou shrnuty základní informace o této literární památce a jednotlivých redakcích, v nichž se zachovala. Druhá kapitola popisuje všechny překlady PSLV do češtiny a vytyčuje hlavní problémy, které se ke každému z nich pojí. Ve třetí kapitole jsou překlady souhrnně porovnány zejména ze stylistického hlediska a na základě obecně překladatelských postupů. Závěrečná čtvrtá kapitola se věnuje rozboru překladů pasáží s nejasnými místy, která dosud postrádají jednotnou interpretaci.

Abstract

The diploma thesis deals with the issues of translation in modern Czech of the First Old Slavonic Legend of St. Wenceslas. The first chapter summarizes basic information on this unique literary work and on individual editions preserved until today. The second chapter describes all translations of the Legend into Czech and outlines the main problems applicable to each of them. The third chapter compares individual translation versions with respect to their main stylistic features and general translation methodologies applied. The concluding fourth chapter analyses the translation of selected passages of the text with unclear passages translated differently as their uniform interpretation is still missing.

Klíčová slova

První staroslověnská legenda o sv. Václavu
česká hagiografie
církevněslovanské písemnictví
staroslověnština
církevní slovanština
překladatelská činnost
překlady do češtiny
překlady z církevní slovanštiny
překlady ze staroslověnštiny

1	Úvod.....	7
2	Dochované redakce legendy.....	8
2.1	Vostokovská redakce.....	9
2.2	Charvátskohlaholská.....	10
2.3	Minejní	11
2.4	Weingartova rekonstrukce.....	12
3	České překlady PSLV	14
3.1	Václav Hanka [1830].....	14
3.2	Kolář [1873].....	16
3.3	Pastrnek [1903].....	17
3.4	Vajs [1910].....	19
3.5	Vajs [1929].....	22
3.6	Weingart [1940].....	25
3.7	Vašica [1942]	27
3.8	Vašica [1969]	30
3.9	Vašica [1957]	33
3.10	Bláhová a Konzal [1976]	34
4	Obecné problémy překlady PSLV do češtiny.....	37
4.1	Překlad staroslověnských participií préterita aktiva	38
4.2	Překlad vazeb dativů absolutních	40
4.3	Umístění přívlastků shodných.....	42
4.4	Překlady vlastních jmen.....	42
4.5	Biblické citáty	45
5	Rozbor překladů na základě problematických míst legendy.....	50
5.1	Nemili.....	50
5.2	Otrok	51
5.3	Biskup Notář	54
5.4	Pivo čelo.....	55
5.5	Boleslavovi spojenci.....	57
5.6	Žebro, nemluvnátka	58
5.7	Tira	59
5.8	Charvátsko	62
5.9	Zázrak.....	63
6	Závěr.....	65
7	Resumé.....	68
8	Summary	68
9	Seznam použité literatury.....	70

9.1	České překlady PSLV	70
9.1.1	původní	70
9.1.2	Přetisky	70
9.2	Sekundární literatura.....	71
9.3	Slovníky a jiné příručky	72

1 Úvod

První staroslověnská legenda o sv. Václavu (dále jen PSLV) patří mezi naše nejdůležitější církevněslovanské literární památky. Již od doby svého nalezení v roce 1827 vzbuzuje velký zájem badatelů různých vědeckých odvětví, což se odráží v řadě studií a článků, které jsou jí věnovány. Význam památky je patrný také z jejího častého překládání do nové češtiny. Badatelé z řad filologů se soustředili především na dílčí textologické či jazykovědné problémy, kterými se PSLV vyznačuje. Dosud nikdo se však nezabýval problematikou překladů PSLV do češtiny a potížemi, jež jsou s tím spojeny. To byl důvod, proč jsme si tuto problematiku zvolili jako téma naší diplomové práce.

Dochovaných rukopisů PSLV je celkem 14, z nichž 7 bylo přeloženo do češtiny a některé z nich i vícekrát. Do naší doby vzniklo dohromady 13 překladů PSLV do nové češtiny. Z tohoto krátkého souhrnu je patrna i první nesnáze, se kterou se budeme muset v naší práci potýkat, a sice nejednotné zachování znění legendy v jednotlivých dochovaných rukopisech. Druhým problémem je stav bádání o staroslověnině a církevní slovanštině, jež prošlo během 19. a 20. století mimořádným vývojem, jehož projevem bylo postupné vydávání nejrůznějších příruček, které významným způsobem ulehčily práci se staroslověnskými texty. Třetí nesnází je stav samotné češtiny zejména v 19. století, která prošla určitým vývojem např. ve stylistice a slovní zásobě.

Práce se dělí na tři celky. První část bude obsahovat stručný přehled rukopisných dochování PSLV a souhrn překladů dané legendy do nové češtiny, přičemž bude podána základní charakteristika těchto převodů. Ve druhé části se pokusíme jednotlivé české překlady klasifikovat a demonstrovat způsob překládání na vybraných jazykových problémech. Třetí část se zaměří na způsob překladu vytipovaných míst PSLV, která nemají jednotnou interpretaci, nebo se jedná o sporná místa v textu.

Výsledkem této práce by tak měl být ucelený přehled o všech překladech PSLV do nové češtiny a výčet základních problémů, které se ke každému z nich pojí a které nějakým způsobem posunují význam a smysl znění legendy.

2 Dochované redakce legendy

Historie výzkumu PSLV se datuje od 20. let devatenáctého století, kdy ruský vědec A. Ch. Vostokov objevil při práci na katalogizaci sbírek Rumjancevova muzea v Petrohradě první rukopis s textem legendy. Ta po svém vydání v roce 1827¹ okamžitě vzbudila zájem badatelů, protože se stylem a líčenými podrobnostmi vymykala václavským legendám, které byly do té doby známe.

Nejvášnivější debaty vzbuzovalo určení místa a doby vzniku legendy. Celou předchozí polemiku shrnul ve své studii v roce 1988 Václav Konzal² a na základě různých skutečností zasadil vznik legendy do Čech a nejpozději do poloviny desátého století. Z textologického hlediska svědčí pro tuto dataci např. vyličení pouze jediné zázračné události, která se udála po Václavově smrti, a netitulování Václava *svatým*, jak je tomu v legendách vzniklých později. Konzal svůj závěr dále podporuje rozvojem kultu sv. Václava v ostatních zemích a dalšími historickými okolnostmi, podle nichž nebyly pro vznik legendy v jinou dobu a na jiném místě podmínky ani důvod. Zavilým odpůrcem této teorie byl Dušan Třeštík, který předpokládal, že všechny dochované slovanské i latinské václavské legendy čerpaly z nedochované latinské *legendy X*, jež byla sepsána okolo roku 974.³ PSLV pak podle něj vznikla až ke konci 10. století⁴ a její ruské redakce vyšly z úprav, které byly do legendy vneseny v Sázavském klášteře.⁵ I přes tyto Třeštíkovy kritické připomínky je dnes více přijímána teorie Václava Konzala, ke které se přikláníme i my.

V průběhu devatenáctého a dvacátého století byly nalezeny další rukopisy s textem legendy. Podle typů památek, v nichž se dochovaly, a dalších společných charakteristických rysů se ustálilo třídění rukopisů do tří redakcí – vostokovská, charvátskohlaholská a minejní. Celé dějiny zkoumání PSLV jsou provázány otázkou vzájemného vztahu těchto redakcí a hledání nejzachovalejšího znění legendy. Celý vývoj opět shrnuje Václav Konzal⁶ a za nejpůvodnější označuje redakci vostokovskou, která nebyla zkracována pro liturgické účely jako redakce charvátskohlaholská a ani doplňována pozdějšími interpolacemi jako redakce minejní (viz podkapitoly k jednotlivým redakcím).

¹ ВОСТОКОВ, А. Х. Сказание об убиении святого Вячеслава, князя чешского. *Московский вестник* 17, 1827, s. 82-94.

² KONZAL, V. První slovanská legenda a její „Sitz im Leben“. *Studia mediaevalia Pragensia* 1, 1988, s. 113-127.

³ TŘEŠTÍK, D. *Počátky Přemyslovců*. Praha 1997, s. 225-248.

⁴ Ibidem, s. 175.

⁵ Ibidem, s. 248.

⁶ KONZAL, V. První slovanská legenda a její „Sitz im Leben“. *Studia mediaevalia Pragensia* 1, 1988, s. 113-127.

S rostoucím počtem nalezených rukopisů vyvstávala i otázka, jak zněl nedochovaný archetyp legendy a které části obsahoval. Tímto problémem se nejsystematičtěji zabýval Miloš Weingart, jenž se na základě dosud nejpodrobnějšího a nejobsáhlejšího rozboru pokusil rekonstruovat původní znění legendy.⁷ Tato rekonstrukce byla několikrát přeložena do češtiny, a proto bude v této práci uváděna jako další redakce legendy.

2.1 Vostokovská redakce

Jak již bylo zmíněno, našel první rukopis PSLV A. Ch. Vostokov a v roce 1827 jej publikoval v časopise *Moskovskij vestnik*.⁸ Text je zapsaný v tzv. *Toržestvenniku*⁹ z počátku 16. století. Tato redakce bývá nejčastěji nazývána podle svého objevitele *vostokovská*, ale užívají se i názvy *rumjancevská* podle sběratele Rumjanceva, v jehož knihovně byl rukopis nalezen, a podle předpokládaného místa vzniku také *jihoruská*.¹⁰

Z typicky východních jazykových prvků rukopisu můžeme uvést např. lexikální varianty *єпископъ, литѣргия*,¹¹ z fonetického hlediska plnohlavné formy *во коротѣхъ*, střídnice *ж > оу* (*роука, моука*). Typickým jihoruským prvkem je výskyt okání (*дорогомиръ, воротиславъ, рости, росна*).

V 80. letech dvacátého století, tedy po uplynutí 150 let od Vostokova objevu, našel ruský vědec A. A. Turilov několik dalších rukopisů této redakce.¹² Ty však na vydání teprve čekají.

---

⁷ WEINGART, M. První česko-církevněslovanská legenda o sv. Václavu. In *Svatováclavský sborník I*. Praha 1934, s. 863-1088.

⁸ ВОСТОКОВ, А. Х. Сказание об убиении святого Вячеслава, князя чешского. *Московский вестник* 17, 1827, s. 82-94.

⁹ *Toržestvennik* – sborník životů svatých a pochvalných slov, seřazených podle kalendáře.

¹⁰ Přehled viz např. BLÁHOVÁ, E. – KONZAL, V. – ROGOV, A. I. *Staroslověnské legendy českého původu: nejstarší kapitoly z dějin česko-ruských kulturních vztahů*. Praha 1976, s. 58.

¹¹ Znění dochovaných rukopisů citujeme v celé práci podle jejich edicí v publikacích VAJS, J. (ed.) *Sborník staroslovanských literárních památek o sv. Václavu a sv. Lidmile*. Praha 1929; MAREŠ, F. W. *An Anthology of Church Slavonic Texts of Western Origin*. München 1979; *Životy svatých a některých jiných osob nábožných = Vitae sanctorum et aliorum quorundam pietate insignium*. (Prameny dějin českých, díl 1 = Fontes rerum Bohemicarum, tomus 1). Praha 1873, s. 127-134.

¹² Turilov publikoval pouze studii s vypsáními rozdílů mezi jedním z těchto nově nalezených rukopisů a původním *vostokovským* textem, viz TURILOV, A. A. Новый список Востокской легенды. In *Litterae slavicae Medii Aevi. Francisco Venceslao Mareš Sexagenario Oblatae*. München, 1985, s. 371-377.

Do češtiny byla vostokovská redakce přeložena šestkrát - Václavem Hankou (1830), Františkem Pastrnkem (1903), Josefem Vajsem (1929), Josefem Vašicou (1957) a Emilií Bláhovou s Václavem Konzalem (1976).

2.2 Charvátskohlaholská

Další redakce je *charvátskohlaholská*, stručně *hlaholská*, která se zachovala v pěti breviářích¹³ ze 14. – konce 15. století. Tři z nich obsahují úplný text legendy a dva pouze zlomky:¹⁴

- 1) *Lublaňský breviář* (L) – vznikl koncem 14. nebo začátkem 15. století. Podle záznamů na posledním listu pochází z Istrie.¹⁵ Poprvé jej uveřejnil Vatroslav Jagić v roce 1902¹⁶ a do češtiny byla legenda podle tohoto znění přeložena v roce 1910 Josefem Vajsem.¹⁷
- 2) *Novljanský I. breviář* (1N) – napsán v roce 1459 v chorvatském Novém Vinodolském. Legendu v breviáři našel v roce 1902 Josef Vajs a její úplné znění vydal o rok později František Pastrnek.¹⁸ Do češtiny text přeložil v roce 1929 Josef Vajs.¹⁹
- 3) *Římský breviář* (R) – nazývaný též Illyrico 6, je nejstarší dochovaný breviář s textem legendy a je datován rokem 1379. Kromě PSLV obsahuje např. i Život Konstantinův. Vydal jej Vatroslav Jagić v roce 1903.²⁰
- 4) *Moskevský breviář* (M) – pochází z roku 1443 a je uchováván ve Státní ruské knihovně v Moskvě. Obsahuje pouze začátek legendy.
- 5) *Novljanský II. breviář* (2N) – napsán v letech 1493-1495. Obsahuje pouze prvních několik vět s textem legendy, následující list je vytržen.²¹

¹³ Breviář – v katolické církvi modlitební kniha pro duchovní i řádové bratry, obsahující modlitby na každý den v roce a stručné životy svatých.

¹⁴ Přehled viz. VAJS, J. (ed.) *Sborník staroslovanských literárních památek o sv. Václavu a sv. Lidmile*. Praha 1929, s. 31.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ JAGIĆ, V. Легенда о св. Вячеславѣ. *Русский филологический вестник* 48, 1902, s. 92-108.

¹⁷ VAJS, J. Úcta sv. patronů českých v liturgických knihách charvatsko-hlaholských. *Časopis katolického duchovenstva* 51 (76), 1910, s. 417-424.

¹⁸ PASTRNEK, F. Slovanská legenda o sv. Václavu. *Věstník královské české společnosti nauk* 6, 1903.

¹⁹ VAJS, J. (ed.) *Sborník staroslovanských literárních památek o sv. Václavu a sv. Lidmile*. Praha 1929, s. 36-43.

²⁰ JAGIĆ, V. *Analecta Romana III. Archiv für slavische Philologie* 25, 1903, s. 9-20.

²¹ VAJS, J. (ed.) *Sborník staroslovanských literárních památek o sv. Václavu a sv. Lidmile*. Praha 1929, s. 32.

Hlaholská redakce je obsahově kratší než obě ruské. Pro účely breviářů nebyly dlouhé a rozvité životy svatých žádoucí, a proto byly texty během přepisování záměrně zkracovány. Z jazykového hlediska však hlaholská redakce obsahuje nejarchaičtější prvky,²² např. starobylé tvary *братъ* (L), *рѣснота* (1N) oproti pozdějším *братъ*, *истина*, dále nestažené tvary imperfekta (*питѣаше*, *читѣаше* – oboje 1N), tvary aoristu asigmatického *развѣгоу* (L), *отидоу* (1N) proti mladším sigmatickým *развѣгоша*, *отидоша*. Rukopisy obsahují také typické charvátskohlaholské jazykové rysy – lexikální varianty *маша*, *вискоупъ*, střídnice *ь > а* (*дань* 1N), výskyt pouze *и* namísto *зи* (ak. pl. *жени*, infinitiv *бити* místo *бзѣти* – oboje 1N).

2.3 Minejní

Další, tzv. *minejní* redakce také pochází z ruského prostředí a pro své typické jazykové rysy bývá též nazývána *severoruská*. Dochovala se v šesti rukopisech minejních ze 16.-17. století – ve třech minejích Makarijevých (Sofijské, Uspenské a Synodální), ve dvou Tulupovových a v jedné Miljutinově, a dále ve dvou sbornících smíšeného obsahu ze 17. století – ve sbornících Trojicko-Sergijevské lávry a Jaroslavském. Zatím poslední nalezený zástupce této redakce, rukopis z Jaroslavského sborníku, byl publikován až v roce 1970.²³ Texty legendy ve sbornících jsou starobylejší a méně interpolované než texty v minejích. Proto se předpokládá, že legenda nebyla přepisována přímo pro mineje, ale byla pro ně převzata odjinud a upravena.²⁴

Rukopisy minejní redakce jsou textově nejobsáhlejší. Ve většině případů se však jedná o mladší interpolace, nejzřetelněji je to patrné např. na připodobnění Václavovy vraždy k osudům ruských světců-mučedníků, synů Vladimíra Velikého Borise a Gleba, kteří byli v roce 1015 zabiti svým nevlastním bratrem Svjatopolkem.²⁵

Z jazykového hlediska obsahuje minejní redakce nejmladší jazykové prvky. Objevují se v ní i časté zkomoleniny, které svědčí o častém opisování legendy. Jejich stručný přehled

²² Přehled viz VAJS, J. (ed.) *Sborník staroslovanských literárních památek o sv. Václavu a sv. Lidmile*. Praha 1929, s. 32.

²³ РОГОВ, А. И. *Сказания о начале чешского государства в древнерусской письменности*. Москва 1970, s. 59-68.

²⁴ BLÁHOVÁ, E. - KONZAL, V. – ROGOV, A. I. *Staroslověnské legendy českého původu: nejstarší kapitoly z dějin česko-ruských kulturních vztahů*. Praha 1976, s. 107-108, 110.

²⁵ Ibidem, s. 130.

podali Václav Konzal a Emilie Bláhová²⁶ a uvádíme z něj následující jevy: ГНѢВКА, КРАСЕН místo ГНѢВЫСА, КРАСТѢИ. Minejní redakce stylově vyniká nad ostatními, protože jsou v ní patrné prvky monumentálního byzantského hagiografického stylu, spočívajícím např. v rozsáhlých přívlastcích (ВЪ ЦРКВИ ПРѢТѢА ВЛАЧИЦА НАШЕА БЦА И ПРИСНОДѢВЫ МРІА místo prostého ВЪ ЦРКВИ СѢТѢА МРІА, jak je tomu ve vostočkovské a charvátskohlaholské redakci) a v častém přirovnání hlavních postav k biblickým nebo historickým osobám (již zmíněné přirovnání Boleslava ke Svjatopolkovi, dále např. přirovnání k apoštolu Pavlovi, který byl zabít mečem stejně jako Václav).

Do češtiny byla minejní redakce přeložena třikrát. Poprvé v roce 1873 Josefem Kolářem podle Uspenského sborníku,²⁷ v roce 1929 Josefem Vajsem podle Sofijské mineje²⁸ a jako poslední byl v roce 1976 přeložen rukopis z nově objeveného Jaroslavského sborníku Emilií Bláhovou s Václavem Konzalem.²⁹

2.4 Weingartova rekonstrukce

Na rekonstrukci textu legendy do klasické staroslověnštiny pracoval Miloš Weingart dva roky. Přimělo jej k tomu dosavadní nepřehledné a zmatečné vydávání dochovaných redakcí, což způsobovalo problémy historikům neznalých staroslověnštinu, kteří se ve svých pracích při jejich interpretaci dopouštěli omylů.

V době předpokládaného vzniku legendy, okolo poloviny 10. století, byla zřejmě již staroslověnština užívaná na české půdě alespoň částečně bohemizována. Její jazyková a pravopisná podoba není rukopisně zachována, a proto by rekonstrukce do této podoby byla jen hypotetická. Z druhé strany kdyby Weingart zachoval prvky z jednotlivých redakcí a vytvořil rekonstrukci pouze obsahovou, vznikl by mu jazykový kompilát z různě starých rukopisů církevní slovanštiny ruské a charvátské redakce. K úzu klasické staroslověnštiny se tedy uchýlil pro udržení jednotné podoby textu. Weingart si byl také vědom,

²⁶ BLÁHOVÁ, E. - KONZAL, V. – ROGOV, A. I. *Staroslověnské legendy českého původu: nejstarší kapitoly z dějin česko-ruských kulturních vztahů*. Praha 1976, s. 109.

²⁷ *Životy svatých a některých jiných osob nábožných = Vitae sanctorum et aliorum quorundam pietate insignium*. (Prameny dějin českých, díl 1 = Fontes rerum Bohemicarum, tomus 1). Praha 1873, s. 127-134.

²⁸ VAJS, J. (ed.) *Sborník staroslovanských literárních památek o sv. Václavu a sv. Lidmile*. Praha 1929, s. 20-28.

²⁹ BLÁHOVÁ, E. - KONZAL, V. – ROGOV, A. I. *Staroslověnské legendy českého původu: nejstarší kapitoly z dějin česko-ruských kulturních vztahů*. Praha 1976, s. 115-121.

že nedochovaný originál PSLV byl pravděpodobně psán hlaholicí. Kdyby však text legendy převedl do hlaholice, rekonstrukce by tím ztratila svůj primární osvětový účel.

Formální úprava rekonstruovaného textu vychází ze syntaktického rozboru, ve kterém Weingart zjišťoval začátky a konce jednotlivých vět a jejich celkový počet. Text legendy tak rozčlenil do deseti kapitol a v jejich rámci do 91 číslovaných vět. Této struktury se držel i při překládání své rekonstrukce do češtiny.³⁰

Po vydání studie s rekonstrukcí se na Weingarta sesypala vlna kritiky především od členů Pražského lingvistického kroužku.³¹ Vytýkali mu mimo jiné i velký počet chyb a překlepů. Po ukončení slovní přestřelky v Časopisu Matice moravské³² přetiskl Weingart v roce 1938 znění rekonstrukce s opravenými překlepy a dalšími drobnými úpravami ve své antologii staroslověnských textů.³³

Tato „čtvrtá“ rekonstruovaná redakce PSLV byla také přeložena do češtiny. Nejdříve samotným Weingartem, ale tento překlad vyšel až po jeho smrti jako novoroční prémie Evropského literárního klubu v roce 1940. O dva roky později rekonstrukci přeložil Josef Vašica, ale na mnoha místech text doplnil o interpolace především z vostokovské redakce, takže se dá hovořit o Vašicově vlastní obsahově-rekonstruované verzi PSLV. Po více než dvaceti letech, těsně před smrtí v roce 1968, Vašica svůj překlad zrevidoval pro výbor legend Oldřicha Králíka, který vyšel v roce 1969.

Weingartův rozbor dochovaných redakcí a rekonstrukce původního znění do klasické staroslověnštiny je zatím nepřekonané dílo vztahující se k PSLV, byť obsahuje i množství chybných a dnes již překonaných závěrů. Pro další výzkum by bylo zapotřebí provést jeho revizi a doplnění s přihlédnutím k novým rukopisům minejní a vostokovské redakce, které ve třicátých letech ještě nebyly známé.

---

³⁰ WEINGART, M. *Nejstarší slovanská legenda o sv. Václavu*. Praha 1940.

³¹ HAVRÁNEK, B. Weingart, M.: První česko-církevněslovanská legenda o sv. Václavu. Praha 1934. *Časopis Matice moravské* 59, 1935, s. 341-362.

³² Weingart napsal ostrou odpověď na Havránekův článek, viz: WEINGART, M. K výkladu česko-církevněslovanských legend o svatém Václavu. *Časopis Matice moravské* 60, 1936, s. 229-243.

³³ WEINGART, M. *Texty ke studiu jazyka a písemnictví staroslověnského*. Praha 1938, s. 166-172.

3 České překlady PSLV

V této kapitole budou podány především obecnější informace o samotných překladech PSLV do češtiny a některé jejich charakteristické jazykové aspekty, které tematicky nespádají do následných kapitol této práce. Pozornost bude věnována nejen publikacím, v nichž se jednotlivé překlady objevily, ale i jejich pozdějším přetiskům, které se nám podařilo dohledat a jež zpravidla dosud unikaly pozornosti.

3.1 Václav Hanka [1830]

České znění PSLV bylo představeno Václavem Hankou již v roce 1830,³⁴ pouhé tři roky po Vostokovově objevu památky. Hanka svůj článek s překladem a krátkou úvodní studií publikoval pod názvem *Petrohradská Legenda o sv. Václavu*, což reflektuje místo tehdejšího uložení Rumjancevovy sbírky.

Hankův překlad PSLV odpovídá době svého vzniku a tomu, že se jedná zřejmě o první pokus o překlad staroslověnského či církevněslovanského textu do nové češtiny vůbec. Dříve byl přeložen pouze staroruský epos *Slovo o pluku Igorově*, a to v roce 1810 Josefem Jungmannem, který však nebyl ve své době vydán, a o jedenáct let později samotným Hankou. Jungmannův překlad byl však vydán z pozůstalosti až v roce 1932.³⁵

Hankův překladatelský styl spočíval v neúnosné míře přejímek z jazyků předlohy. Tento způsob uplatňoval nejen při překládání z tehdejších současných slovanských jazyků,³⁶ ale i v převodu památek z jejich historických období včetně staroslověnštiny. V překladu PSLV je to patrné na následujících ukázkách:

СНА ПЕРЬВЕНЦА – *syna prvence*,

ЯКО БЗИ ОУЯТИ ЕМЪ ВОЛОСЪ – *že se mu vlasy ujítí měly*,

ВСАДИЖ ВОРОТИСЛАВЪ – *odsadil Vratislav*,

КОТОРЗИИ ПОПИНЪ – *který popín*,

³⁴ HANKA, V. Petrohradská legenda o sv. Václavu. *Časopis Českého muzejského muzea* 4, 1830, s. 453-462. Ukázky z překladu jsou převedeny do dnešní grafické podoby češtiny (w→v, g→j, j→í atd.).

³⁵ FRANCEV, V. A. (ed.). *Slovo o pluku Igorově*. Praha 1932.

³⁶ VODIČKA, F. (ed.). *Dějiny české literatury* 2. Praha 1960, s. 291.

РАЗГОРДѢША – *rozhrděli*,

ПЛАЧЕВНИМЪ СМЪСЛОМЪ – *plačtivým smyslem*,

УХАПИЕЗ И ПОВРЪЖЕ И – *uchopiv jej povrhl* aj.

Některé Hankovy doslovné přejímky se později začaly ve větší či menší míře běžně používat v nové češtině. Josef Jungmann ve svém *Česko-německém slovníku* uvedl i heslo *popín*, které bylo podloženo pouze jediným výskytem, a to v Hankově překladu PSLV.³⁷ Stejně tak sloveso *rozhrděli* nemá podle Jungmanna oporu v žádném jiném výskytu.³⁸ Zajímavý byl také vývoj přijímání slova *postřižiny*, které bylo zřejmě vůbec poprvé na českém území užito Hankou, a to právě v komentáři k příslušnému místu z PSLV. Lexém se nenachází v novém Staročeském slovníku³⁹ a Jungmann uvádí jediný zdroj tohoto substantiva ve významu *postřižení vlasů* a *postřižení na duchovního* latinský slovník *Mater verborum*, jehož opis ze 13. století byl uchovávan v knihovně pražského Národního muzea. Zde Hanka pracoval jako knihovník a ve slovníku našel společně s Františkem Palackým údajné staročeské glosy. Ty jsou však spolu s *Rukopisem královéhradeckým* a *zelenohorským* považovány za falzifikáty, na což naráží Pastrnek [1903] v komentáři ke svému překladu místa o postřižinách z vostokovské redakce, kde také píše, že se *podobá, že slovo uvedl do češtiny Hanka*.⁴⁰

Z formálního hlediska Hanka text rozčlenil do sedmi odstavců různé délky podle dějové návaznosti. Některá místa doplnil poznámkami a komentáři, kde porovnává znění PSLV a latinské Vavřincovy legendy,⁴¹ nebo připojuje další historické či jazykové vysvětlivky.

Hankovým překladem PSLV bylo zahájeno filologické i historické bádání o legendě. Ve srovnání s následujícími českými překlady působí Hankův nejméně propracovaně, což je dáno nejen tehdejší stavem češtiny, ale i stavem výzkumu staroslověnštiny a církevní slovanštiny, včetně povědomí o dochovaných rukopisech a jejich textologickými rozbory.

³⁷ JUNGSMANN, J. *Slovník česko-německý*, 3, P-R. Praha 1837, s. 297.

³⁸ Ibidem, s. 878.

³⁹ *Slovník staročeský. Sešit 20, postava-povolanie*. Praha 1993.

⁴⁰ PASTRNEK, F. Slovanská legenda o sv. Václavu. *Věstník královské české společnosti nauk* 6, 1903, s. 44.

⁴¹ Tato legenda byla sepsána okolo roku 1039 montecassinským mnichem Laurentiem, pozdějším arcibiskupem v Amalfi. Dušan Třeštík soudí, že vznikla na žádost z Čech, které se tehdy v Římě snažily o zřízení arcibiskupství pro Prahu a užívaly při tom světců Václava a Vojtěcha jako opory své argumentace. Viz TŘEŠTÍK, D. *Počátky Přemyslovců*. Praha 1997, s. 11.

3.2 Kolář [1873]

Z dnešního pohledu již patří Josef Kolář spíše k méně známým badatelům, kteří přeložili PSLV do češtiny. Ve své vědecké činnosti se zaměřoval především na srovnávací slovanskou jazykovědu a byl činný také jako překladatel a publicista.⁴²

Kolářův český překlad PSLV vyšel v prvním díle monumentální edice *Prameny dějin českých - Fontes rerum bohemicarum*,⁴³ představující zásadní starší texty, které mají vztah k českým zemím či na našem území přímo vznikly. Tato edice byla určena zejména pro potřeby historiků, jimž by některé jazyky originálních znění památek mohly činit potíže. Určení edice je patrné i z formy překladu PSLV, jenž je otištěn ve sloupcovém zobrazení vedle originálního textu a slouží spíše jako jeho pomocná interpretace. Za předlohu si Kolář zvolil rukopis Uspenského sborníku minejní redakce a v poznámkách pod čarou uvedl různocnění z vostokovského rukopisu a v té době jediného známého zástupce charvátskohlaholské redakce – neúplného znění legendy z Moskevského breviáře z roku 1443.

Překladau předchází krátká uvozující studie, v níž je jako *První život sv. Václava* označena *Proložní legenda*, zatímco PSLV je neobvykle pojmenována jako *Druhý život sv. Václava*. Ve studii jsou shrnuty základní informace o PSLV, její význam a odlišnosti od dalších václavských legend.

Z formálního hlediska je originální znění i překlad rozdělen do odstavců podle dějové návaznosti. Pro překlad je vzhledem k charakteru edice typické, že obsahuje v souvislém textu velké množství vnesených poznámek v kulatých závorkách, které mají čtenáři napomoci ke správnému pochopení textu. Jsou to jednak doplňky osvětlující slova církevní terminologie: *odzpívavše svatou liturgii (mši)*; *půjde na jitřní (ranní mši)*, ve větší míře pak doplnění slov či slovních spojení pro objasnění smyslu věty, která v důsledku doslovného překladu zněla nesrozumitelně či nejasně. Na těchto místech si pak Kolář vypomáhal doplňky z ostatních redakcí. Například původní větu, jež podle minejní redakce zní *вѣдѣть бо рече въ послѣднѣа дни ѡже мнимъ нынѣ сѣща възстанеть бо братъ на брата своего и сынъ на отца своего и врази челоуѣкъ домашни его сами себѣ немили бѣдѣть* přeložil *Budeť, pravil,*

⁴² VEČERKA, R. *Biografickobibliografické medailonky českých lingvistů: bohemistů a slavistů* [online]. 2. vyd. Brno 2008 [cit. 2010-07-16]. Dostupné z WWW: <<http://www.phil.muni.cz/linguistica/art/vecerka/vec-medailonky2.pdf>>.

⁴³ *Životy svatých a některých jiných osob nábožných = Vitae sanctorum et aliorum quorundam pietate insignium*. (Prameny dějin českých, díl 1 = Fontes rerum Bohemicarum, tomus 1). Praha 1873, s. 127-134.

v poslední dni, jež, myslíme, jsou nyní, povstane totiž bratr na bratra svého, a syn na otce svého, a nepřátelé (budou) člověku domácí jeho, (neboť lidé) sami sobě nemili budou. Z porovnání je zjevné, že se v předloze slova uvedená v závorkách nevyskytují. Pro první doplnění (budou) Kolář čerpal ze znění Moskevského breviáře, který je zde rozšířen na *врази соуѣтъ*. Druhou vsuvku (neboť lidé) pak převzal z vostokovské redakce, v níž je věta uvozena spojením *чловѣци бо себѣ*.

Z hlediska novodobé češtiny zachoval Kolář přičiněním doslovného překladu archaický ráz legendy. Největší posun oproti překladu Václava Hanky je v tom, že se co nejvíce snažil vyhnout rusifikujícím přejímkám a snažil se místo nich najít vhodné ekvivalenty přímo z češtiny:

отсади же и князь вратиславъ въ будичь → **přesadil** pak jej kníže Vratislav v Budeč

бдаста и въ разна князіа и оустриша а → **vdali** je v rozličná knížectví a **vybyli** je

чташе въ нѣ, соѣтъ соблазъна ради → četl v nich **ku své zábavě**

ти же начаша построѣвати болеслава → ti pak počali Boleslava **pobádati**

покры его тонкою плащаницею → **pokryl** ho tenkým **prostěradlem**

3.3 Pastrnek [1903]

Komplexní textologický rozbor vostokovské redakce včetně překladu do češtiny vypracoval v roce 1903 František Pastrnek.⁴⁴ Pro tento rozbor si nejprve přichystal půdu shrnutím základních poznatků o dochovaných rukopisech PSLV, dále rozbořem dosavadního bádání a edicí textu legendy z Novljanského I. breviáře, doplněného o různocnění podle ostatních rukopisů charvátskohlaholské redakce. Závěrečnou částí a zároveň jádrem celé práce je rozbor a český překlad vostokovské redakce, který zabírá téměř polovinu z celkových 85 stran Pastrnkovy studie.

Pro lepší orientaci v textu Pastrnek rozčlenil vostokovský rukopis do 38 různě dlouhých číslovaných úseků, čítajících maximálně několik vět. Každý úsek doplnil o český překlad

⁴⁴ PASTRNEK, F. Slovanská legenda o sv. Václavu. *Věstník královské české společnosti nauk* 6, 1903.

podstročnickového typu a komentáře, obsahující textologické, lingvistické či historické vysvětlivky, reálie a doplňky.

Pastrnkův překlad se soustředí na věcné sdělení obsahu předlohy a lze jej proto považovat za převod určený odbornému čtenáři. Pastrnek jím vytvořil obsáhlý základ pro další filologicko-historická bádání nad PSLV, na který přímo navázal Josef Vajs [1929] a Vladimír Gruzín, jenž Pastrnkův překlad v roce 1929 přetiskl.

Monografie Vladimíra Gruzína *Slovanský svatý Václav*⁴⁵ byla po svém vydání přijímána velmi kriticky. Ve zprávě o této publikaci užil jinak výrazově střídmy Josef Vajs citátu *do mediciny a do theologie se plete každá kořenářka*⁴⁶ a ostrým tónem vyjmenoval nejzávažnější nedostatky, které Gruzínova práce obsahuje. V první řadě je to tendenční provýchodní zaměření celého spisu, jež při každé příležitosti vynáší pravoslavnou církev a haní katolickou – například se mu nelíbí, že bylo milénium sv. Václava oslavováno jako tisíciletá příslušnost českého národa k západní civilizaci a kultuře.⁴⁷ Vajs dále kritizuje a vyvrací Gruzínovu teorii, že téměř výhradní právo oslavovat kult sv. Václava má pravoslavná církev.⁴⁸

O Gruzínově knize se v rozboru dosavadních prací k PSLV zmiňuje i Miloš Weingart.⁴⁹ Konstatuje, že pro kritiku PSLV tato práce nepřináší nic nového a že *téměř na každé stránce prozrazuje, že je to spis církevně (pravoslavně) propagační a nikoli dílo historické vědy*.⁵⁰

Gruzín nazývá celou PSLV synekdochicky *Vostokovskou legendou* a její český překlad je nadepsán *Legenda vostokovská podle rukopisu Rumjancevského*.⁵¹ Stejně ji ve své práci nazval i Pastrnek, ovšem ta byla vydána o 26 let dříve a Josef Vajs již v roce 1910 užil názvu *Staroslovanská legenda o sv. Václavu*.

Když se zaměříme na samotný převod PSLV do češtiny, zjistíme, že se nejedná o vlastní Gruzínův autorský překlad legendy, jak je uvedeno v *Lexikonu české literatury*,⁵² ale o pouhý přetisk Pastrnkova převodu, do něhož bylo vneseno několik menších obměn. Z nejvýraznějších uveďme například hned nadpis legendy – *оуѣбѣніе сѣго вачеслава*, které

⁴⁵ GRUZÍN, V. *Slovanský svatý Václav: 929-1929*. Praha 1929.

⁴⁶ VAJS, J. Vladimír Grusin : *Slovanský svatý Václav*. *Časopis katolického duchovenstva* 71 (96), 1930, č. 3+4, s. 310-311.

⁴⁷ GRUZÍN, V. *Slovanský svatý Václav: 929-1929*. Praha 1929, s. 72.

⁴⁸ VAJS, J. Vladimír Grusin : *Slovanský svatý Václav*. *Časopis katolického duchovenstva* 71 (96), 1930, č. 3+4, s. 310.

⁴⁹ WEINGART, M. První česko-církevněslovanská legenda o sv. Václavu. In *Svatováclavský sborník I*. Praha 1934, s. 903.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ GRUZÍN, V. *Slovanský svatý Václav: 929-1929*. Praha 1929, s. 115-121.

⁵² Život sv. Václava. In *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce 4/II. U-Ž*, Praha 2008, s. 1859–1861.

Pastrnek přeložil jako *usmrcení svatého Václava*, Gruzín nahradil dramatictější *zavraždění svatého Václava*. Některým vneseným změnám se budeme dále věnovat v samostatných podkapitolách (zde na s. 50-65), a proto se zde omezíme pouze na jejich výčet:

neboť lidé budou sobě nemilosrdní → *lidé budou sobě nemilí*

jakéhosi biskupa → *jakéhosi episkopa*

kostely pak vystavěl → *chrámy pak vystavěl*

sešli se nepřátelé → *sešli se vojíni*

chrám vzešel nad ním → *v chrámě vzešla nad ním*

bába jeho Lidmila → *bába jeho Ludmila*

3.4 Vajs [1910]

Josef Vajs publikoval svůj první překlad PSLV v *Časopise katolického duchovenstva* v roce 1910.⁵³ Za předlohu si vybral znění charvátskohlaholské redakce z Lublaňského breviáře, které vydal krátce předtím Václav Vondrák.⁵⁴

Samotnému překladu předchází několikastránkový článek rekapitulující dochované redakce, stručný výčet základních odborných prací o PSLV a celkový význam a charakter památky. Celým textem prostupuje Vajsova náboženská úcta k legendě:

*Přiznávám se, že kdykoliv jsem četl slova legendy té, vždycky na mne mocně působil lahodný, něžný způsob vyjadřování zbožných myšlenek, svědčících o vroucí úctě této legendy k našemu sv. patronu.*⁵⁵

Vajs dále zmiňuje, proč se překladu legendy do češtiny vůbec ujal. Z jeho slov je patrná snaha o uznání slovanského materiálu v českém katolickém prostředí a zdůraznění jeho ojedinělosti vůči latinským pramenům:

...v první řadě proto, abych učinil našemu duchovenstvu přístupnějším text legendy samé, z kteréžto příčiny podávám jej v českém překladě, v němž jsem se hleděl přidržeti, pokud bylo možno, staroslověnského znění co nejvěrněji.

⁵³ VAJS, J. Úcta sv. patronů českých v liturgických knihách charvátsko-hlaholských. *Časopis katolického duchovenstva* 51 (76), 1910, č. 7-8, s. 417-424.

⁵⁴ VONDRÁK, V. Nový text hlaholský církevněslovanské legendy o sv. Václavu. *Časopis Českého muzea* 77, 1903, s. 145-162, 435-448.

⁵⁵ VAJS, J. Úcta sv. patronů českých v liturgických knihách charvátsko-hlaholských. *Časopis katolického duchovenstva* 51 (76), 1910, č. 7-8, s. 418.

Tento Vajsův překlad byl přetištěn s některými úpravami ještě dvakrát. Nejprve byl upraven pro výbor statí se svatováclavskou tematikou, který vyšel v roce 1912 pod názvem *Čítanka svatováclavská*.⁵⁶ Zde však není nikde uvedeno, zdali úpravy do překladu vnesl sám Vajs či editor výboru Julius Košnář. Domníváme se však, že pravděpodobnější bude druhá možnost, a to především pro podobnost původního překladu s Vajsovými převody z roku 1929, jejichž celkový styl se od upraveného překladu výrazně odlišuje.

Jazykový charakter původního a upraveného překladu může být předveden na následujícím výčtu rozdílů. Většina změn a úprav v překladu mají archaizující charakter. Je to patrné například ve formě jména *Drahomíra*, které upravil na archaické *Drahomír*. I když se v prvním překladu objevuje slovo *všichni* vícekrát, pouze na jednom místě bylo zaměněno za *všickni* (*chrám vzešel nad ním, tak že se všickni divili*). Stejně tak jednou zaměnil spojku *ani* za *an* (*an na to všichni hledí*).

Některé úpravy vycházely z archaizace slovosledu, kdy byla přemístěna přivlastňovací zájmena z antepozice na postpozici, např.:

jeho otec Vratislav → *otec jeho Vratislav*

jeho bratr rostl → *bratr jeho rostl*

se svými muži → *s muži svými*

Nejzávažnější změna se týká jedné z posledních Václavových slov. V předloze podle Lublaňského breviáře je čtení: *Что еси оумислилъ брате*. Vajs jej původně přeložil doslovně: *Co jsi si to umyslíl bratře?*, ale v *Čítance* bylo znění upraveno na *Co jsi mi to učinil bratře?*, které smyslu předlohy neodpovídá. Ve svém pozdějším překladu charvátskohlaholské redakce z roku 1929 podle Novljanského I. breviáře, jež má v tomto místě shodné čtení, Vajs užil své původní varianty, ale převedl ji do novější podoby *usmyslíl*.

K některým změnám bylo přistoupeno možná i kvůli charakteru publikací, ve kterých byly překlady vydány. Původní překlad je uveřejněn v *Časopise katolického duchovenstva*, jenž se zabývá především teologickou tematikou a je určen vyhraněnému typu čtenářů. Zřejmě proto v něm Vajs zachovává grafickou podobu adjektiv *Boží* a *všichni Spravedliví* s velkými počátečními písmeny. Naopak je tomu v *Čítance svatováclavské*, která je určena širší veřejnosti, protože obsahuje čtenářsky přívětivější historické a literárněvědné stati.

---

⁵⁶ Staroslovanská legenda o sv. Václavu. *Čítanka svatováclavská*. Praha 1912, s. 23-28.

Podruhé byl Vajsův překlad [1910] s dalšími úpravami přetištěn v roce 1928 ve *Sborníčku svatováclavském*,⁵⁷ který sestavil Vilém Bitnar, český literární a kulturní historik. Úpravou, která je patrna na první pohled, jsou výpravné názvy částí legendy, jež nemají oporu v originálu: *Úvodní slovo legendistovo, Dětství Václavovo, Václav se stal vévodou, Jak Václav slavně panoval, Kvas na hradě Boleslavi, Mučednická smrt Václavova, Pohřeb vévody Václava, Přenesení ostatků Václavových a Doslov legendistův*. Bitnar do textu vnesl i některé další úpravy. Ve všech výskytech v souvislosti s Václavem a Vratislavem důsledně nahrazoval slovo *kníže* výrazem *vévoda*, které zřejmě převzal ze známé staročeské duchovní písně *Svatý Václave*, jež začíná slovy *Svatý Václave, vévodo české země*.⁵⁸

Byl v Čechách kníže jménem Vratislav → *Byl v Čechách vévoda jménem Vratislav*
Ustanovili Čechové za knížete tohoto Václava → *Ustanovili Čechové za vévodu tohoto Václava*
Václav kníže → *Václav vévoda*

Na některých místech Bitnar doplnil přístavek, i když se v původním překladu nevyskytoval. Dále nahradil část zájmen vlastními jmény, aby čtenáři usnadnil orientaci:

Václav jezdíval → *vévoda Václav jezdíval*
Boleslavovi pak, poštvanému proti němu → *Knížeti Boleslavovi pak, poštvanému proti Václavu*
přistoupilo mučednictví jeho → *přistoupilo mučednictví Václavovo*
Bůh umístil duši jeho → *Bůh umístil duši Václavovu*

U slova *mše* Bitnar opravil počáteční písmeno na velké a doplnil jej přívlastkem *svatá*. Velké písmeno opravil i ve jméně židé a příslovce *dříve* nahradil novějším *kdysi*:

Zazpívavše mši → *Zazpívavše Mši svatou*
vyslechnuv mši → *vyslechnuv Mši svatou*
Jako dříve židé → *Jako kdysi Židé*

⁵⁷ BITNAR, V. (ed.). *Sborníček svatováclavský: jubilejní výbor Svatováclavských legend a básní pro mládež*. Praha 1928, s. 9-15.

⁵⁸ HAVRÁNEK, B. (ed.) *Výbor z české literatury od počátků po dobu Husovu*. Praha 1957, s. 109.

Úpravy vnesl i do jmen Mstinja a Juda, patrně také kvůli modernizaci:

*jakéhos **Mstinja** → **jakéhos Mstinu***

*Jako **dříve** v srdci **Judy** → Jako **kdysi** v srdce **Jidáše***

V původním i upraveném Vajsově překladu bylo uvedeno datum Václavovy smrti 27. září. Lublaňský breviář má na tomto místě poškozené čtení вѣ 8 ни [=20] и с'д'ми, které Bitnar opravil na skutečné datum – 28. září:

*byl pak zabít **kníže Václav 27. dne září** → Byl pak zabít **vévoda Václav 28. dne září***

Podstatnou změnu vnesl Bitnar do věty se zázračnou událostí (viz samostatná podkapitola na s. 63):

chrám vzešel nad ním → v chrámě vzešla nad ním

3.5 Vajs [1929]

Milénium mučednické smrti svatého Václava se v roce 1929 odrazilo ve všech sférách českého kulturního života. Byla dokončena stavba chrámu sv. Víta na Pražském hradě, natočen film o životě a smrti sv. Václava, konaly se četné výstavy a vzniklo také mnoho publikací s václavskou tematikou, jejichž kvalita se různila. Jedna z nejdůležitějších prací, která tento rok vznikla, bylo vydání památek václavského a ludmilského cyklu, které uspořádal Josef Vajs.

Na publikaci se podíleli tři badatelé – N. J. Serebrjanskij sepsal úvodní statě k památkám ruské provenience, Josef Vašica přispěl studií o Druhé staroslověnské legendě o sv. Václavu (dále DSLV) a jejím překladem do češtiny ve srovnání s latinskou předlohou a Josef Vajs vypracoval úvod k charvátskohlaholské redakci PSLV a všechny texty kromě zmíněné DSLV přeložil do češtiny.

Vostokovská redakce PSLV je v publikaci označena názvem *jihoruská* a minejní *severoruská*.⁵⁹ Jako předlohy pro překlad si Vajs zvolil Novljanský I. breviář a Sofijské mineje.

Všechny tři překlady jsou uvedeny ve sloupcích vedle původních znění. Na každé stránce jsou doplněna případná různočtení z dalších redakčních rukopisů či jiné textologické poznámky. Český text je členěn do vět, ale ne do odstavců.

Vajs měl před sebou nelehký úkol. Musel vedle sebe předvést všechny tři redakce a jejich překlad do češtiny, který by přesně vystihoval jazykovou a obsahovou povahu předloh. Zvolil si způsob doslovného překladu, jímž se dají lexikální a textologické nuance jednotlivých redakcí vystihnout tak, aby je měl možnost vysledovat i historik užívající pouze český překlad.

Při porovnání všech tří textů je patrné, že překlady vostokovské a minejní redakce k sobě mají blíže než k překladu podle charvátskohlaholské redakce. Je to patrné hned v úvodní větě, jež zní podle všech redakcí kromě lokálních zabarvení stejně:

СЕ НИНЕ **ЗЪБИСТ** СЕ ПРОЧСКОЕ СЛОВО (charv.) → *Hle, nyní se **naplnilo** slovo prorocké*

СЕ ННѢ СЕБѢСА ПРѢЧСКОЕ СЛОВО (vost.) → *Hle, nyní se **vyplnilo** prorocké slovo*

СЕ НЫНѢ СЗБЫСТЬСА ПРОРОЧЬСКОЕ СЛОВО (min.) → *Hle, nyní se **vyplnilo** prorocké slovo*

V překladu charvátskohlaholské redakce na tomto místě Vajs částečně navázal na svůj první překlad z roku 1910, jenž zní: *Aj nyní se **naplnilo** prorocké slovo*. Pro archaizující pořadí podmětu a přívlastku z překladu znění legendy podle Novljanského I. breviáře nenacházíme jiné vysvětlení. Užití slovesa s jinou předponou může být důsledkem toho, že Vajs měl během práce nad překladem charvátskohlaholské redakce v roce 1929 svůj původní překlad při ruce. Důkazem toho je i následující ukázka se slovesem **МНИМЪ**:

ЕЖЕ **МНИМЪ** НИНЕ СОУЩЕ (charv.) → *jež **myslíme** nyní že jsou*

ЯКО **МНИМЪ** СУЩА (vost.) → *které, jakož **míníme**, (nyní) nastaly*

И ЯЖЕ **МНИМЪ** НЫНѢ СОУЩА (min.) → *jež **míníme**, že jsou nyní*

---

⁵⁹ VAJS, J. (ed.) *Sborník staroslovanských literárních památek o sv. Václavu a sv. Lidmile*. Praha 1929, s. 11-13.

Překlad charvátskohlaholské redakce tu znovu navazuje na původní převod z roku 1910, v němž čteme: *ježto **myslím** nyní nastaly*. Stejně sloveso **мнимъ** se v legendě vyskytuje ještě na jednom místě, ale tentokrát pouze v charvátskohlaholské a vostokovské redakci. Vajs jej přeložil ve všech případech včetně původního převodu z roku 1910 stejně:

ТѢМЖЕ **МНИМЪ** ЪКО БЛ҃ГНЕМЪ БИС҃КОУПА ТОГО ПРѢДНАГО (char.) → *Protož **míníme**, že požehnáním toho spravedlivého **biskupa**...*

ТѢМЖЕ **МНИМЪ** ЯКО ОУБО БЛ҃ГЕННЕМЪ ЕП҃А ТОГО (vost.) → ***Míníme** tedy, že požehnáním toho **biskupa**...*

Z překladu slova *biskup* je zjevné, že Vajs nerozlišoval mezi východní a západní církevní terminologií předloh, ale přiklonil se spíše k latinismům, které jsou pro české čtenáře přijatelnější. To se týká i následujících ukázek:

ЦР҃КВИ МНОГІЕ ЗЛАТОМЪ КРАШАШЕ (char.) → *mnohé **chrámy** zlatem okrašloval*

ЦР҃КВИ ВСА ЗЛАТОМЪ ОКРАСИ (vost.) → ***chrámy** všechny zlatem ozdobil*

и ЦР҃КВИ ВСА ЗЛАТОМЪ ОКРАСИ (min.) → *a všechny **kostely** zlatem okrášlil*

ВЗ ЦР҃КВИ С҃ТЫА МР҃ІА (vost.) → *v **chrámě** svaté Marie*

ВЗ ЦР҃КВИ ПР҃Ч҃ТЫА ВЛ҃АЧІЦА НАШЕА Б҃ЦА и ПРИСНОД҃ВЫ МР҃ІА (min.) → *v **kostele** přesvaté Paní naší Bohorodičky a vždy panny Marie*

Zůstává otázkou, proč Vajs užil latinismu *kostel* právě v překladu minejní redakce, která je jazykově i stylově nejbližší východní církvi. Více by zde odpovídala obecná varianta *chrám* a *kostel* by měl být naopak užit v redakci charvátskohlaholské.⁶⁰

Styl předlohy zachovával Vajs i v převodu jména Václavovy matky. V překladech obou ruských redakcí nacházíme archaičtější formu *Drahomiř*, která přesněji vystihuje

⁶⁰ Podle Igora Němce se lexém *kostel* ve staré češtině užíval pro označení kamenné či zděné církevní stavby, zatímco pro stavbu dřevěnou se užívalo slovo *cierekev*, které bylo s ústupem dřevěných kostelů v Čechách vytlačeno až na periferii českého lexikálního systému. Lexém *chrám* pak podle Němce není ve staročeštině běžným označením kostela, ale speciálním pojmenováním pro sakrální stavby biblické, prostředkem vyššího stylu a vyjadřování obrazného. Viz NĚMEC, I. Nejstarší české názvy kostela. *Slavia* 61, 1992, s. 61-65.

církevněslovanské znění – дорогомиръ z vostokovské redakce a драгомиръ z minejní. V překladu charvátskohlaholské redakce se již vyskytuje modernější podoba *Drahomíra*, jež je doložena již v původním překladu z roku 1910, což koresponduje s dochovaným zněním драгомира charvátskohlaholského rukopisu.

Pozoruhodnou variantu překladů nacházíme v domnělém biblickém citátu:⁶¹

ПИСАНО БО ꙗко вѣсаки **сѣтаѣи** на г҃а с҃воего юдѣ подобанъ ꙗко (charv.) →

*Neboť psáno jest, že každý, kdo se **pozdvihne** proti **svému pánu**, **podoben jest Jidášovi**.*

ПИСАНО БО ЕСТЬ ВСАКЪ **взстаѣи** на господинъ сво юдѣ подобенъ есть (vost.) →

*Neboť psáno jest: Každý, kdo **povstává** proti **pánu svému**, **Jidáš jest podoben**.*

ПИСАНО БО ЕСТЬ ВСАКЪ **востаа** на г҃на с҃воего юди подобенъ ꙗко (min.) →

*Neboť psáno jest: „Každý, kdo **povstává** proti **pánu svému**, **Jidáš jest podoben jest**“.*

V charvátskohlaholské redakci je citát do souvětí zakomponován s pomocí spojky ꙗко ve významu *že*, a proto jej Vajs přeložil opisně jako vedlejší větu. V ruských redakcích pak přímou řeč upotřebil, neboť je v nich citát slovosledově oddělen. Zajímavý je také překlad slovesa **взстаѣи**, **востаа** → *povstane* podle ruských redakcí a **сѣтаѣи** → *pozdvihne* podle charvátskohlaholské. V původním překladu z roku 1910 uvedl ještě další variantu: *Neboť psáno jest, každý, kdo se proti svému pánu **staví**, podoben jest Jidáš*.

3.6 Weingart [1940]

Weingartova rekonstruovaná verze PSLV z roku 1934 byla do češtiny přeložena celkem třikrát – dvakrát Josefem Vašicou a jednou přímo Weingartem. Ten legendu přeložil a s úvodní studií přichystal k vydání již v roce 1939, avšak k realizaci došlo až po jeho

⁶¹ BLÁHOVÁ, E. - KONZAL, V. – ROGOV, A. I. *Staroslověnské legendy českého původu: nejstarší kapitoly z dějin česko-ruských kulturních vztahů*. Praha 1976, s. 92.

předčasné smrti v roce 1940.⁶² Brožura vyšla v omezeném nákladu jako novoroční prémie nakladatelství Evropský literární klub.

V předmluvě k tomuto překladu Weingart uvádí, že jeho překlad *není jen věcným převedením slohu, ale přebásněním, které chce volbou výrazů, pořádkem slov, stavbou vět a jejich kadencemi vyjádřit co možná věrně původní styl skladby*.⁶³ Přebásnění zní v tomto případě poměrně nadsazeně, protože Weingartův překlad je doslovný a na některých místech přímo otrocký, jak bude předvedeno v ukázkách níže.

Stejně jako v předloze se Weingart v překladu držel členění legendy do 91 číslovaných vět, což i vzhledem k užitému širokému řádkování narušuje plynulost četby a text proto působí nekohezně.

Weingart mechanicky přejímal syntaktické struktury a slovosled jednotlivých staroslověnských vět, což ve výsledném překladu na některých místech může působit až příliš zastarale. Například větu z úvodní kapitoly ВЪСТАНЕТЪ БРАТРОЪ НА БРАТРА СВОЕГО И СЫНЪ НА ОТЬЦЬ СВОИ přeložil doslovně *povstane bratr na bratra svého i syn na otce svého*, tedy s historickou vazbou *povstat na* místo novodobé *povstat proti*.⁶⁴ Ve větách č. 19 a 20 se stejná vazba vyskytuje znovu, ale tentokrát ji Weingart přeložil bez historického přídechu:

19. ВЪСТАША НА ГОСПОДЯ → *vstali proti pánu svému*.

20. ЯКО ВЪСЯКЪ, ВЪСТАЯИ НА ГОСПОДЯ → *že každý, kdo povstává proti pánu svému*

Doslovnost překladu můžeme předvést na následujících ukázkách, :

32. БОЛЕСЛАВОУ ЖЕ БРАТРОУ ЕГО, ПОУЩЕНОУ БЪВЪШОУ НАНЬ, ВЪСЪЯ ДЬАВОЛЪ ВЪ СРЪДЦЕ ЕГО ЗЛОБЪ, ЯКОЖЕ ОУБИТИ И, ДА НЕ БИ СПАСЕНА БЪЛА ДОУША ЕГО ВЪ ВЪКЪ →

Boleslavovi však bratru jeho, poštvanému naň, zasel ďábel do srdce jeho zlobu, tak že ho (chtěl) zabít, aby nebyla spasena duše jeho na věky.

⁶² WEINGART, M. *Nejstarší slovanská legenda o svatém Václavu*. Praha 1940.

⁶³ Ibidem, s. 11.

⁶⁴ Podle Příručního slovníku jazyka českého byla v době vzniku Weingartovy rekonstrukce akceptovaná už pouze vazba s předložkou „proti“. Viz *Příruční slovník jazyka českého 4/1*. Praha 1941–1943, s. 916.

65. прочѣмъ же гнаша въ пражъ, нѣкзиа избѣша, а нѣции по земли разбѣгъ са →

Ostatní pak hnali do Prahy, některé pobili a někteří se po zemi rozběhli.

Z těchto ukázek je zjevné, že Weingart nahrazoval každé staroslověnské slovo jeho českým ekvivalentem a zachovával přitom slovosledový ráz původního znění, takže výsledný překlad působí staticky. Josef Vašica [1942], který jako druhý přeložil Weingartovu rekonstrukci do češtiny, převedl uvedené věty s mírným archaickým nádechem, který však nenarušuje plynulost četby jako překlad Weingartův:

Boleslavovi však, bratru jeho, který byl proti němu naveden, zasel d'ábel zlobu do srdce, aby jej zabil, a tak aby nebyla spasena duše jeho na věky.

Ostatní hnali do Prahy, některé povraždili, a jiní se rozprchli po zemi.

3.7 Vašica [1942]

Jako druhý přeložil Weingartovu rekonstrukci v roce 1942 Josef Vašica.⁶⁵ Celý výbor legend, ve kterém byl překlad otištěn, byl určen k posílení národního uvědomění v těžkém protektorátním období. Ke své práci Vašica připojil rozsáhlý poznámkový aparát, obsahující upřesnění textologická, lingvistická i historická. Přehledně vyznačil i biblické citáty, umístěné vždy na postranním okraji stránky. Podařilo se mu zachovat nenásilnou archaičnost textu, ale na rozdíl od překladu Weingarta ho převedl do aktualizovanější podoby, aby byl více srozumitelný a čtivý.

Vašica nezachoval původní Weingartovo členění textu do kapitol a číslovaných vět, ale dělil jej pouze do sedmi kapitol, a v jejich rámci podle smyslu a návaznosti děje do různě dlouhých odstavců. Jako dominantní překladovou jednotku nepojímá větu, jak tomu bylo u Weingarta, ale celý text komplexně.

Částečnou archaičnost zachovává Vašica především pomocí slovosledu a archaizujících lexikálních jednotek. Například jméno Václavovy matky Drahomíry uvádí ve starší formě *Drahomiř*. Některá staroslověnská participia převádí do češtiny pomocí přechodníků, ale na mnohých místech už je překládá pomocí opisných forem s příslovcem *když*, čímž zvyšuje spád děje. O částečné modernizaci překladu svědčí například věta *сзидоша са*

⁶⁵ VAŠICA, J. První staroslovanská legenda o sv. Václavu. In *Na úsvitu křesťanství*. Praha 1942, s. 67-72, 257-263.

жидове, на христа мзислаше, kterou převeďl jako *Židé se shromáždili, kujíce proti Kristu pikle*.

Weingart tuto větu přeložil historizujícím způsobem: *sešli se Židé, proti Kristu obmýšlejíce*.

Další drobný rozdíl mezi Weingartovou a Vašicovou interpretací je slovesná forma *издавшиа*, podle *Slovníku jazyka staroslověnského* překládaného *podáviti, zardousiti, pobíti*⁶⁶. V rekonstruovaném textu se nachází celkem dvakrát v souvislosti se záhubou nemluvňátek. Weingart toto sloveso přeložil expresivně *zardousit*, zatímco Vašica neutrálnějším *povraždit*.

Vašicův překlad z roku 1942 byl několikrát přetištěn. Nejdříve Františkem Dvorníkem, jenž text beze změn včlenil do své nepříliš rozsáhlé pochvalné knihy o sv. Václavu z roku 1968.⁶⁷ Žádné úpravy do překladu nevnesl.

Text je dále přetištěn v publikaci *Staroslověnské a latinské kořeny naší literatury* autorů Jana a Jany Osolobě z roku 2008.⁶⁸ Zde je k překladu připojena pouze poznámka, že *tuto legendu ze staroslověnského jazyka přeložil Josef Vašica*,⁶⁹ ale autoři již neuvádějí, zdali se některým z Vašicových překladů pouze inspirovali, či jej převzali v úplnosti. V závěrečné bibliografii citují oba Vašicovy překlady [1942, 1969]. Ze samotného textu je zřejmé, že předlohou jim byl Vašicův první překlad. Nepřevzali jej však v úplnosti, ale zanesli do něj několik jejich úprav a změn, jejichž důvod či vysvětlení nikde v publikaci neuvádějí.

Některé vnesené změny v přetisku Vašicova překladu z roku 2008 se týkají slovosledu a grafické podoby slov – Vašicovu zastaralou formu *knížetství* nahradili podle dnešních pravopisných pravidel slovem *knížectví*, adjektivum *boží*, které Vašica uváděl s malým počátečním písmenem, nahradili za *Boží* s velkým písmenem. Autoři upravili i znění některých jmen:

Isak → *Izák*

Jákob → *Jakob*

Kosmy a Damiana → *Kozmy a Damiána*

⁶⁶ *Slovník jazyka staroslověnského 1*, s. 738. Tento slovník budeme dále citovat zkratkou SJS.

⁶⁷ DVORNÍK, F. *Svatý Václav: dědic české země*. Řím 1968, s. 85-89.

⁶⁸ OSOLOBĚ, J. – OSOLOBĚ, J. *Staroslověnské a latinské kořeny naší literatury*. Mikulov 2008, s. 54-59.

⁶⁹ *Ibidem*, s. 54.

U prvních dvou případů tak učinili pravděpodobně s cílem modernizovat podle nich zastaralé znění. U třetího je změna diskutabilní, protože v dnešní češtině je ustálená původní podoba jména *Kosma*, zatímco varianta *Kozma* je typická pro slovenštinu.

Některé změny mají své vysvětlení v chybném opisu textu, ze kterého snad nedopatřením vypadla celá slova:

*I odzpívali proň mši v chrámě svaté Marie, **potom** biskup vzal hocha a postavil jej na stupeň*
→ *I odzpívali proň mši v chrámě svaté Marie, biskup vzal hocha a postavil jej na stupeň*

přivedl matku svou nazpět, a velmi se kál a s pláčem pravil → *přivedl matku svou nazpět, a velmi se kál s pláčem pravil*

ona pak se radovala z jeho víry a z dobroty → *ona pak radovala jeho víry a z dobroty*

*při nich zřídil **velkolepě** služebníky boží ze všech národů* →
při nich zřídil služebníky Boží ze všech národů

že se na přímlyvy zbožného a dobrého muže Václava ukáže ještě větší zázrak →
že na přímlyvy zbožného a dobrého muže Václava ukáže ještě větší zázrak

O nedopatření už se nejedná v úvodní formuli legendy, v níž se ztratilo slovo *nyní* a zvrtné sloveso se posunulo do postpozice. Tradiční zvolání proto působí ve srovnání s původním překladem slaběji:

*Hle, **nyní** se naplnilo prorocké slovo* → *Hle, naplnilo se prorocké slovo*

Jedna vnesená úprava je vyloženě chybného rázu. Původní Vašicovu formu množného čísla přechodníku přítomného *očekávající* nahradili formou mužského jednotného čísla *očekáváje*, což neodpovídá kontextu:

*V lůně Abrahamově, Izákově a Jákobově ať umístí Bůh jeho duši, kde všichni spravedliví odpočívají, **očekáváje** vzkříšení svých těl v Kristu Ježíši, Pánu našem, jemuž sláva na věky.*

Nejzávažnější úpravy byly vneseny do poslední věty úvodního odstavce. Cílem autorů bylo pravděpodobně převést původní text do současnější a srozumitelnější formy:

Neboť lidé budou k sobě nelaskaví a odplatí jim Bůh podle skutků jejich. →
Neboť lidé nebudou mít k sobě slitování, ale Bůh jim odplatí podle skutků jejich.

Tendence k modernizaci jsou patrné i z úpravy následující věty:

Ti zlí psi byli dříve i Václava navedli, aby vyhnal matku svou bez příčiny. → *Ti zlí psi i Václava předtím navedli, aby vyhnal svou matku bez příčiny.*

3.8 Vašica [1969]

Vašica svůj překlad podle Weingartovy rekonstrukce v šedesátých letech zrevidoval pro výbor přemyslovských legend Oldřicha Králíka.⁷⁰ Ten vyšel v roce 1969, rok po Vašicově úmrtí. Vzhledem k velkému množství vnesených úprav a celkového pojetí už může být tento překlad považován za nový a samostatný.

Podle závěrečné poznámky vnesl do překladu dvě emendace i editor výboru Oldřich Králík⁷¹. První spočívá ve změně z původního *povolal jednoho biskupa, jménem Notara na pozval k nim jednoho biskupa s jeho notářem*. O tomto místě se vedly velké spory mezi filology i historiky a Králík zde přímo odkazuje na teorii Bohuslava Havránka.⁷²

Druhou emendací je změna z původního *kde sám řekl, že postaví chrám na kde sám řekl při stavbě chrámu*. Odvolává se na Romana Jakobsona, jenž za původní pokládá znění Lublaňského breviáře, podle kterého si Václav sám určil místo, kde chtěl být pohřben. Na tomto místě se všechny dochované redakce liší.

V charvátskohlaholské redakci čteme podle Novljanského I. breviáře *идѣже бѣ и смѣ рекаль саздати црѣки* (*kde sám řekl, že postaví chrám*), Lublaňský breviář má variantu *идеже смѣ рекаль сздавъ црѣки* (*kde sám řekl, když stavěl kostel*). Zajímavé čtení má Římský breviář: *положише в цимитрѣ вѣ костелѣ сѣго вида ... идеже себѣ рекаль положити сздавъ*

⁷⁰ KRÁLÍK, O. (ed.). *Nejstarší legendy přemyslovských Čech*. Praha 1969, s. 54-57.

⁷¹ Ibidem, s. 224.

⁷² Tomuto problému bude věnována samostatná podkapitola na s. 54.

ѠРКѢ (uložili jej na hřbitově u kostela sv. Víta ... kde sám chtěl být pohřben, když postavil kostel). Ve vostokovské redakci čteme jasné ИДЕЖЕ БѢ СМЪ РЕКЪ СЪТВОРЮ ѠРКѢ ТОУ (kde sám řekl: postavím tu chrám). Minejní redakce už je zřejmě poškozena – uvádí, že kostel je místo sv. Vítu zasvěcen Abrahámu: положиша его въ ѠРКѢ СѢГО АВРААМА юже бѢ самъ соѡзалъ (položili jej v chrámu sv. Abraháma, který sám postavil). Weingart pro svou rekonstrukci čerpal z Novljanského I. breviáře: ИДЕЖЕ БѢ самъ РЕКЪ СЪЗДАТИ ѠРКЪ. Roman Jakobson⁷³ dává celé znění této věty do souvislosti s Proložní legendou o přenesení ostatků sv. Václava, která se na tomto místě shoduje se čtením podle Lublaňského a Římského breviáře – *být pohřben tam, kam si přál být pohřben*. Zdůvodňuje to tím, že v průběhu opisování bylo nepravděpodobné, aby byl infinitiv СЪЗДАТИ náhodou nahrazen participiem perfekta aktiva СЪЗДАВЪ, na rozdíl od opačného směru, který je logicky zdůvodnitelný – pozdější opisovači participiu nerozuměli a nahrazovali jej infinitivem nebo určitým slovesným tvarem, jak čteme ve vostokovské a minejní redakci.

Vzhledem k tomu, že Vašica tyto dvě změny do svých překladů nevnesl sám, i když Havránkovu i Jakobsonovu teorii nepochybně znal, lze předpokládat, že je nepovažoval za původní. Zůstává tak otázka, nakolik byl s Králíkovými zásahy srozuměn, případně jestli (by) s nimi souhlasil. Tento problém bohužel není obsažen v korespondenci přijaté od Králíka ve Vašicově pozůstalosti uložené v Památníku národního písemnictví. Poslední Králíkův dopis je z února roku 1968 (dva měsíce před Vašicovou smrtí), v němž přeje adresátovi mnoho sil v boji s nemocí. V předešlých dopisech je Králíkův výbor zmiňován, ale jde spíše o informace obecnějšího charakteru.⁷⁴

V překladu Vašica zachovává své původní členění textu do sedmi kapitol, avšak jiným způsobem jej dělí do odstavců. Nenajdeme zde ani jednověté odstavce, jako tomu bylo u předchozího vydání.

Celý překlad je jazykově aktualizovanější a modernější než původní z roku 1942. Vašica se již nemusel tolik soustředit na hledání vhodných ekvivalentů pro staroslověnské sporné výrazy a gramatické formy, protože jeho úkolem nyní bylo převést znění legendy z psané češtiny 40. let do psané češtiny konce 60. let dvacátého století. Do překladu zanesl změny podle pravopisných reforem (např. infinitiv končí na -t místo dřívějšího, knižního -ti)

⁷³ JAKOBSON, R. *Cyrlometodějské studie*. Praha 1996, s. 79-80.

⁷⁴ VAŠICA, J. Osobní fond. Literární archiv Památníku národního písemnictví. Zpracováno ve 2. stupni evidence, Inv. č. 40/65, 38/93.

Na některých místech se Vašica odpoutal jak od Weingartova rekonstruovaného textu, tak od svého prvního překladu, čímž se snažil zvýšit atraktivitu a čtivost legendy pro dnešního čtenáře. Více než na věrné zachycení předlohy se tak soustředil na vystižení smyslu legendy, čímž došlo k výraznému posunu v technice překladu. Například věty *nyní ti chci lepším býti* zaměnil za dramatičtější *nyní ti chci lépe posloužit*, i když ve Weingartově předloze je stručné *нынѣ тебѣ хочу оуныи быти*. Dalším příkladem je spojení *ззлочѣтъ же дѣла*, jež změnil z *dva zločinci* na expresivnější *dva d'ábli*, viz samostatná podkapitola níže.

Za nepříteliš zdařilou může být považována záměna *opustili Václava rozsekaného a nepohřbeného* za *odešli a nechali Václava rozsekaného a neuklizeného*, tedy v sémantickém významu *volně pohozeného*. V rekonstruované předloze zní věta *ВАЩЕСЛАВА ЖЕ ОТИДЖА РАССЪЧЕНА И НЕСЪХРАНЕНА*. Zajímavý je i překlad Weingartův: *Od Václava však odešli rozsekaného a neošetřeného*. Ve *Slovníku jazyka staroslověnského* se sloveso *съхранити* mimo jiné překládá slovy *ochránit, hlídat, střežit, uložit, pochovat, pohřbít*, z nichž celkovému kontextu nejlépe odpovídá *uložit* či *pohřbít*. Vašicova záměna tak při dnešním významu slova *uklizený* nepůsobí příliš vhodně.

⁷⁵ KOLÁR, J. (ed.) *Středověké legendy o českých světcích*. Praha 1998, s. 72-77.

Václava Chaloupeckého *Na úsvitu křesťanství* a že by tedy mělo jít o Vašicův původní překlad z roku 1942,⁷⁶ což neodpovídá skutečnosti.

3.9 Vašica [1957]

Kromě dvou překladů Weingartovy rekonstrukce přeložil Josef Vašica i znění legendy podle vostokovské redakce. Překlad vyšel ve *Výboru z české literatury od počátků po dobu Husovu*,⁷⁷ jejíž editory byli Bohuslav Havránek a Josef Hrabák. Myšlenka na sestavení tohoto výboru krystalizovala již během druhé světové války, kdy bylo třeba zdůraznit kulturní hodnoty našich literárních památek a posílit tím národního ducha. Publikace byla k tisku přichystána již v roce 1942 pod vedením Bohuslava Havránka a Jana Vilikovského,⁷⁸ ale z důvodů vrcholící cenzury ji nebylo možné realizovat bez očekávání hrubých zásahů, a tak redakce vydání odložila. Textologické a jazykové revize hotových podkladů se po roce 1953 ujal kolektiv pracovišť nově vzniklé Československé akademie věd, který pod vedením Bohuslava Havránka a Josefa Hrabáka, jenž nahradil předčasně zemřelého Jana Vilikovského, v roce 1957 práce dokončil a výbor vydal.

Jako předlohu si Vašica vybral vostokovskou redakci. Vzhledem k edičním zásadám výboru⁷⁹, které si kladly za cíl představit především podstatu památky a ne pouze její rukopisný zápis, Vašica jinou volbu v podstatě neměl. Dalším důvodem volby vostokovské redakce mohl být fakt, že editorem výboru byl Havránek, který považoval tento rukopis za nejlepší z dochovaných redakcí.

Vašica text rozdělil do sedmi kapitol a 116 řádků, číslovaných po pěti. Připojil také skromný poznámkový aparát, v němž zpravidla označil biblické citáty nebo ozřejmil hlavní nejasná místa.

Tento překlad je samostatný a nezávislý na dalších dvou Vašicových překladech, i když je na některých místech totožný. Stylově (a snad i časově) je bližší prvnímu překladu z roku 1942, protože zachovává určitou archaičnost, např.:

---

⁷⁶ KOLÁR, J. (ed.) *Středověké legendy o českých světcích*. Praha 1998, s. 249.

⁷⁷ HAVRÁNEK, B. (ed.). *Výbor z české literatury od počátků po dobu Husovu*. Praha 1957, s. 54-57.

⁷⁸ Ibidem, s. 824-825.

⁷⁹ Ibidem, s. 25-26.

1957: *I počal se **pacholík** učiť knihám latinským a **naučil** se jim dobře.*

1942: *tam počal se **hoch** učiť knihám latinským a **naučil** se jim dobře.*

1969: *tam se **hoch** počal učiť knihám latinským a **osvojil** si je dobře.*

1957: *Ustanovili Václava na **stolci dědičném***

1942: *Češi dosadili na **dědičný stolec** jeho syna*

1969: *dosadili Češi na **dědičný trůn***

1957: *Když nastalo ráno, zvonili na jitřní.*

1942: *Když nastalo ráno, zvonili na jitřní.*

1969: *Časně zrána zvonili na jitřní.*

3.10 Bláhová a Konzal [1976]

Zatím poslední překlad PSLV do češtiny pořídili v roce 1976 Emilie Bláhová a Václav Konzal.⁸⁰ Jejich publikace vznikala v době vrcholící normalizační cenzury, a tak je až s podivem, že se ji podařilo vůbec vydat. Podíl na tom mohl mít podnázev *Nejstarší kapitoly z dějin česko-ruských kulturních vztahů* a předmluva uznávaného ruského badatele A. I. Rogova,⁸¹ která však není tendenční, jak by se mohlo na první pohled zdát. Autorům se dokonce podařilo např. ocitovat práci *České pohanství* od Závěše Kalandry,⁸² českého literárního kritika, novináře a historika, který byl odsouzen a popraven během vykonstruovaných procesů s Miladou Horákovou.

Výbor obsahuje legendy ludmilského a václavského cyklu, dále legendu o sv. Vítu a jako doplněk pro srovnání české a ruské hagiografie je zde přeloženo i *Vyprávění o svatých mučednících Borisi a Glebovi a o jejich utrpení i jejich pochvala*.⁸³ Každá památka je vybavena úvodem se základními informacemi, dále bibliografickým soupisem vědeckých prací, které jsou jí věnovány, a ke každému textu jsou připojeny obsáhlé literárněvědné, textologické a historické komentáře.

---

⁸⁰ BLÁHOVÁ, E. - KONZAL, V. – ROGOV, A. I. *Staroslověnské legendy českého původu: nejstarší kapitoly z dějin česko-ruských kulturních vztahů*. Praha 1976, s. 55-106.

⁸¹ Ibidem, s. 11-53.

⁸² Ibidem, s. 57.

⁸³ Ibidem, s. 363-376.

Tento výbor předních českých paleoslovenistů Emilie Bláhové a Václava Konzala je vrcholnou a dosud nejnovější hloubkovou studií, která shrnuje a rozebírá všechny dílčí textologické problémy PSLV. Autoři již měli k dispozici velkou část *Slovníku jazyka staroslověnského* a jeho kompletní kartotéku, v níž byla PSLV také excerpována, takže mohli snadno dohledávat a porovnávat význam slov či slovních spojení s dalšími staroslověnskými památkami.

Většinu místa v knize zabírají komentáře k jednotlivým textům, které jsou však psány velmi přehledně a srozumitelně, takže se v nich orientují i čtenáři méně znalí problematiky.

Pro překlad do češtiny si autoři zvolili vostokovskou redakci a rukopis Jaroslavského sborníku minejní redakce. Vzhledem k povaze publikace, jejímž účelem bylo představení ruského ohlasu nejstarších českých památek, do ní nebyla zahrnuta charvátskohlaholská redakce.

Překlady Bláhové a Konzala jsou stylisticky i lexikálně neutrální. Zachovávají archaického ducha předlohy, avšak zároveň text některými prostředky modernizují, např.:

НАКОЖЕ И КЪ ПИЛАТЪ СЪБРАСА НА ХА МЫСЛАЩЕ ТАКОЖЕ И ШНИИ ЗЛИИ ПСИ ТЪМ СА ПОДОБАЩЕ
СЪБѢЩАША КАКО БЫША ОУБИТИ ГОСПОДИНА СВОЕГО

*Tak jako se u Piláta shromáždili ti, kteří **kuli pikle** proti Kristu, tak se také ti zlí psi uradili, oněm se podobajíce, jak by svého pána zabili.*

(Stejný frazeologismus použil i Vašica [1969].)

И ПОСТАВИШ КНАЗѦ ВѦЧЕСЛАВА НА СТОЛѢ ДѢДЪНИ

*I dosadili na **stolec předků** knížete Václava*

Celková věrnost předloze je patrna z následující ukázky:

А ИНЫЯ МЪЖИ ИДОША ВБОРЗѢ ШЕНИЖЕ ИЗБИША А ДРЪЗНИ РАЗБѢГОШАСЯ ПО ЗЕМЛАМЪ А МЛАДЕНЦИ
ИЗБИША ЕГО А БЖНА РАБЫ РАЗГРѦБИША ИЗГНАША А ИЗЪ ГРАДА А ЖЕНЫ ЗА ИНЫЯ МЪЖИ ВДАША И ВСЮ
НЕПРНАЗНЕНЪ СЪТВОРИША ПОХОТЬ

Mužové spěšně prchali; jedny pak pozabíjeli, a druzí se rozprchli po krajích; ale i jeho malé děti pozabíjeli a boží služebníky oloupili (a) vyhnali je z hradu, a také provdali ženy za jiné muže a veškerou d'ábelskou touhu uskutečnili.

Překlad Bláhové a Konzala byl přetištěn v monografii Jiřího Hošny *Druhý život sv. Václava*,⁸⁴ avšak bez doplňujících rozsáhlých komentářů. Žádné úpravy a změny do textu vneseny nebyly.

---

⁸⁴ HOŠNA, J. *Druhý život sv. Václava*. Praha 1997, s. 206-210.

4 Obecné problémy překladu PSLV do češtiny

V této kapitole budou rozebrány základní problémy překladu PSLV do češtiny. Načrtnuty budou některé stylistické prostředky archaizace textu, dále překlady vlastních jmen a církevní terminologie a na závěr překlad chybných míst, jež se nacházejí přímo v předlohách.

Při práci nad staršími literárními texty si překladatelé musejí stanovit, zda chtějí pomocí vhodných stylistických či lexikálních prostředků zachovat starobylost památky, nebo výsledný text přizpůsobit současným jazykovým zvyklostem a převést jej do současnosti. Další možností je neutralizace, kdy se překladatel zaměřuje především na převedení obsahu bez nutnosti vyjádření časové příslušnosti textu.

Ze stylistického zaměření můžeme české překlady PSLV rozdělit do několika skupin:⁸⁵

- 1) *Odborné překlady* byly určeny omezenému kruhu odborné veřejnosti, která potřebovala znát text legendy, ale neovládala její původní jazyk. Záměrem překladatelů proto nebylo vytvoření čtivého a stylisticky uhlaženého vypravování, ale pouze převedení textu z jednoho jazyka na druhý bez příznakových stylistických či lexikálních prvků. Představiteli této skupiny jsou Václav Hanka [1830], Josef Kolář [1873], František Pastrnek [1903] a Josef Vajs [1929].
- 2) *Archaizující překlady* měly za úkol převést text do kompaktního celku, v němž důraz není kladen čistě na obsah, ale i na naraci samotného příběhu a zachycení jazykové starobylosti výchozího textu. Publikace, v nichž tyto překlady vyšly, byly adresovány nejen odborné, ale i širší veřejnosti, pro kterou by strohé odborné překlady nebyly lákavé ani srozumitelné. K těmto překladům patří Vajs [1910], Weingart [1940] a Vašica [1942, 1957].
- 3) *Modernizující umělecké překlady* byly primárně určeny širší veřejnosti. Aby byly texty poutavé a čtivé, museli překladatelé nahradit archaismy a historismy moderními slovy a pro zvýšení spádovosti a dramatičnosti děje užít vhodných stylistických

---

⁸⁵ Dělení vychází z uzavřené skupiny překladů, které je pro účely této práce potřeba nějakým způsobem charakterizovat a roztrždit. Ve srovnání s českými překlady jiných památek by toto dělení nemuselo vždy odpovídat a např. texty v poslední skupině by ve srovnání s jinými překlady mohly odpovídat spíše archaizujícímu překladu. K překladům starších textů viz např. POVEJŠIL, J. Jak se překládají starší literární texty. In *Překládání a čeština*. Praha 1994, s. 180-183; KOVAČIČOVÁ, O. *Textové a mimotextové determinanty literárního překladu*. Bratislava 2009, s. 70-89.

a syntaktických prostředků. Zástupcem této skupiny jsou překlady Josefa Vašici [1969] a Bláhové a Konzala [1976].

Někteří překladatelé využili pro širší výklad méně jasných míst poznámkové aparáty. Nejobsáhlejší a nejpřínosnější komentáře připojili ke svým překladům František Pastrnek [1903], Josef Vašica [1942] a Bláhová a Konzal [1976].

4.1 Překlad staroslověnských participií préterita aktiva

Jedním z jazykových prostředků, na kterém se dá prokázat výše uvedené třídění, jsou formy překladu participií minulých činných. Na rozdíl od staroslověnštiny, ve které byla tato participia běžně užívanými formami, mají v dnešní češtině přechodníky minulé příznak archaičnosti a setkáme se s nimi spíše výjimečně. Ve většině případů se nahrazují opisnými formami se spojkou *když*.

V textu PSLV také najdeme velké množství participií. Překladatelské postupy můžeme předvést na následující ukázce, která zní podle vostokovské redakce:⁸⁶

ОУСЛАЗШАВШИ ЖЕ МѢТИ ОУВЪЕНІЕ СНА СВОЕГО И ПРИТЕКШИ ИСКАШЕ ЕГО. ОУЗРѢВШИ ЖЕ И ПРИПАДЕ КЪ СРЦѢ ЕГО И ПЛАЧУЩИСА СЗБИРАШЕ ОУДЪИ ТѢЛЕСИ СНА СВОЕГО. СОБРАВШИ ЖЕ И НЕ СМѢ НЕСТИ ЕГО ВЪ ДОМЪ СВОИ. НЪ ПОПОВѢ ИЗБѢ ОМЪІВШЕ И И ШБОЛКЪШЕ И ПОЛОЖИША И ПОСРЕДИ ЦРКВИ.

- a) Odborné překlady si jsou velmi podobné a liší se jen některými detaily. Participia jsou nahrazena přechodníky, ale při takovém množství se snižuje srozumitelnost výsledného textu:

Hanka [1830]

Uslyšavši pak máti zabití syna svého, i přiběhši hledala jeho, a uzřevši jej padla k srdci jeho, i plačíc zbírala údy těla syna svého. Sebravši pak jej, nesměla nésti jeho v dům svůj, než v kněžské jizbě obmyvše jej, oblekli i položili prostřed chrámu.

⁸⁶ Charvátskohlaholská a minejní redakce a Weingartova rekonstrukce se od sebe liší pouze v detailech, pro úsporu místa proto uvádíme pouze čtení podle vostokovské redakce.

Kolář [1873]

Uslyševši pak máti jeho, že zabit jest syn její, přiběhla a hledala ho; a uzřevši jej, padla k srdci jeho, a plačíc, sbírala údy těla jeho, syna svého. Sebravši pak je, nesměla jej nésti do domu svého, ale v popově dvoře omyvše a oblékše jej, nesli a položili jej v chrámě.

Pastrnek [1903]

Uslyševši pak máti o zabití syna svého a přispěchavši hledala ho; uzřevši pak jej padla na srdce jeho a plačíc sbírala údy těla syna svého. Sebravši pak nesměla ho nésti do domu svého, nýbrž v kněžské jizbě umyvše a oblékše jej, položili (pochovali) jej uprostřed chrámu.

Vajs [1929]⁸⁷

Uslyševši pak matka o zabití syna svého a přiběhnuvši, hledala ho; uzřevši pak jej, padla na srdce jeho a plačíc sbírala údy těla syna svého. Sebravši (je) pak neosmělila se nésti jej do domu svého, ale v jizbě knězově umyvše a oblékše jej, položili jej uprostřed kostela.

- b) Archaizující překlady již některá participia nahradili opisnými tvary nebo formou minulého času slovesa. Výsledný text je srozumitelnější, než je tomu v překladech odborných, ale není natolik plynulý jako v překladech modernizujících.

Vajs [1910]

Uslyševši to pak matka jeho, že zabit syn její, přišedši hledala jej a uzřevši jej padla k srdci jeho plačíc, i sebravši všechny údy těla jeho neodvážila se odnésti je do domu svého, ale v jizbě knězově umyvši oblékla (jej), a nesši položila jej v chrámě.

Weingart [1940]

Uslyševši matka jeho, že jest zabit její syn, přišedši hledala ho. A uzřevši ho padla na srdce jeho plačíc a sebravši všechny údy těla jeho, neodvážila se ho nésti do domu svého, ale v jizbě knězově jej oblékla a umyvši a odnesši položila ho v chrámě.

---

⁸⁷ Pro úsporu místa uvádíme pouze Vajsův překlad podle vostokovské redakce; překlady podle charvátskohlaholské a minejní redakce se od sebe příliš neliší.

Vašica [1942]

Když uslyšela matka, že její syn byl zavražděn, přišla a hledala jej. A spatřivši jej padla na jeho srdce, plačíc, a posbírала všechny údy jeho těla, ale neodvážila se je odnésti k sobě domů, nýbrž umyla je a oblékla v příbytku knězově, a pak je zanesla a položila v chrámě.

Vašica [1957]

Když matka uslyšela o zavraždění svého syna, přiběhla a hledala ho, a spatřivši jej padla na jeho srdce a plačíc sbírala tělesné údy svého syna. A když je sebrala, neodvážila se je odnésti k sobě domů, nýbrž v příbytku kněze jej omyli a oblékli a položili jej doprostřed chrámu.

- c) Modernizující překlady užívají přechodníkových tvarů jen výjimečně. Na základě toho jsou texty oproti předchozím dvěma skupinám pro dnešního čtenáře čtivé a plynulé.

Vašica [1969]

Jakmile uslyšela matka, že její syn byl zavražděn, přišla a hledala jej. A když ho spatřila, s pláčem padla na jeho srdce a posbírала všechny údy jeho těla, neodvážila se však je odnést k sobě domů, ale umyla je a oblékla v příbytku knězově, a pak je zanesla a položila do chrámu.

Bláhová a Konzal [1976]

A matka, když uslyšela o zavraždění svého syna, hned přispěchala a hledala jej. A spatřivši jej, klesla na jeho srdce. A s pláčem sbírala údy těla svého syna. A když ho sebrala, neodvážila se ho nést do svého domu. Ale umyvše a obléknuvše jej v příbytku knězově, uložili ho doprostřed kostela.

4.2 Překlad vazeb dativů absolutních

Pro staroslověnštinu bylo typické časté užívání vazby dativu absolutního, která měla nespecifikovaný význam vedlejší věty příslovečné. Její logický podmět je vyjádřen dativem jména a přísudek participiem shodným. Celá vazba je bez užití spojek připojena k řídící větě s jiným podmětem, než jaký má sama dativní vazba. Při současnosti s dějem věty řídící se

užívá participia přítomného, při předčasnosti participia minulého. Dativ absolutní je knižní vazba, která se v té funkci a rozsahu, v jakém je doložena ve staroslověnině, nevyskytuje už v žádném jiném slovanském jazyce.⁸⁸

Počet vazeb dativu absolutního se v jednotlivých dochovaných redakcích PSLV liší. Všem rukopisům je společná pouze jediná: *оутрѣ же бывшею възвониша заоутрѣню*. Kromě tohoto výskytu obsahuje vostokovská redakce pouze jeden další: *кроеѣ его не хоташи по три дѣни в зѣмлю ити*, zatímco v minejní dva: 1) *сице же рѣкшу бл҃говѣрномуу томоу епископу а молитвами его начатъ штрѣкъ [рости]*,⁸⁹ a 2) *всѣмъ людемъ видашимъ тоу и диващимся*. Nejvíce vazeb dativu absolutního nacházíme v charvátskohlaholské redakci, z níž je také beze zbytku převzal Weingart do své rekonstrukce. Protože se jejich celkový počet blíží k deseti, nebudeme je zde uvádět všechny, ale některé z nich zmíníme v následných ukázkách.

V českých překladech se setkáváme s několika způsoby, kterými byly vazby dativu absolutního překládány. Nejčastěji byly užívány podřadící časové spojky *když*, případně *když pak*. S těmi se setkáváme u Hanky [1830], Pastrnka [1903], Weingarta [1940] a Vašici [1957]. V překladech Koláře [1873] a Vajse [1929] se na některých místech objevuje i archaická varianta *an*, *ani*. Od uvedených převodů se odlišují překlady Josefa Vašici [1942, 1969] a Bláhové a Konzala [1976], kteří v některých případech namísto užití časových spojek celé věty opisně rozvedli, nebo naopak vazbu dativu absolutního začlenili do věty řídicí (viz ukázka c)).

Pro celkové srovnání překladatelských postupů uvedeme způsoby převodů několika vytipovaných dativů absolutních:

- a) *пришадѣшоу же дѣневи стого имѣрама* (char.)

Weingart [1940]: *Když přišel den sv. Jimrama*

Vašica [1969]: *když se přiblížil den svatého Jimrama*

- b) *бывающимъ же сѣщеніемъ цр҃кѣвнимъ* (char.)

Vajs [1929]: *když pak bývala „Posvěcení chrámů“*

Vašica [1942]: *kdykoli se někde slavilo svěcení chrámu*

⁸⁸ Definice citována podle VEČERKA, R. *Staroslověnština*. Praha 1984, s. 155.

⁸⁹ V minejní redakci je sloveso *рости* vynecháno, proto jej kvůli smyslu výpovědi doplňujeme podle vostokovské redakce.

c) оутрѣ же бывшу въззвонѣша заоутрѣню (char.)

Weingart [1940]: *když pak nastalo jitro, zazvonili na jitřní*

Vašica [1969]: *časně zrána zvonili na jitřní*

d) кровѣ его не хоташи по три днѣ в зѣмлю ити (vost.)

Vajs [1929]: *krev pak jeho, když nechtěla po tři dni jíti do země*

Bláhová a Konzal [1976]: *a jeho krev, která se po tři dny nechtěla vsáknout do země*

e) вѣмъ людѣмъ видѣшимъ тоу и дивѣшимъ (min.)

Vajs [1929]: *ani všichni lidé to viděli a se divili.*

Bláhová a Konzal [1976]: *takže to tam všichni lidé viděli a žasli nad tím.*

4.3 Umístění přívlastků shodných

Častým prostředkem pro vyjádření archaičnosti textu je umístění přívlastků shodných, především přívlastňovacích a zvrtných zájmen a přídavných jmen. Varianty jsou dvě. První je antepozice, ve které je přívlastek v pozici před řídícím členem, což je typické pro dnešní češtinu. Druhou možností je naopak postpozice, kdy se přívlastek nachází za řídícím členem, jak bylo charakteristické ve starších textech.

Jako názorné ukázky mohou být použity příklady uvedené zde na s. 38-40. V odborných a archaizujících překladech se ve většině případů setkáme s postpoziční variantou, stejně jako tomu bývá v předloze. V modernizujících už je častější výskyt antepozice a postpozice se užívá spíše ojediněle.

4.4 Překlady vlastních jmen

Vlastní jména, vyskytující se v PSLV, můžeme rozdělit do tří skupin. Na prvním místě to jsou jména osob z tehdejšího vládnoucího rodu Přemyslovců, jež mají v současné češtině ustálenou podobu a jakékoliv odchylné varianty jsou nepřijatelné.

Mezi tato jména patří *Václav*, který má v redakcích podobu ВАЧЕСЛАВЪ (vost., min.) a ВЕЩЕСЛАВЪ (char.). Ve Weingartově rekonstrukci se pak objevuje ВАЩЕСЛАВЪ. Václav Flajšhans, který vlastním jménům z václavských legend věnoval samostatnou studii ve *Svatováclavském sborníku*,⁹⁰ rekonstruuje předpokládanou podobu s odrazem české redakce církevní slovanštiny ВАЦЕСЛАВЪ.⁹¹

Do skupiny přemyslovských jmen patří dále *Boleslav*, jež má ve všech redakcích včetně rekonstrukce zachovanou formu БОЛЕСЛАВЪ, a *Vratislav*, které má redakční varianty ВОРТИСЛАВЪ (vost.), ВРАТИСЛАВЪ (char.), ВРАТИСЛАВЪ (min.) a rekonstruované ВРАТИСЛАВЪ (rek.).

Ženská jména *Drahomíra* a *Ludmila* se v překladech vyskytují ve dvou verzích. *Drahomíra* se v rukopisech zachovala ve variantách ДРАГОМИРА (char.), ДОРОГОМИРЪ (vost.) a ДРАГОМИРЪ (min.). Pro rekonstrukci převzal Weingart charvátskohlaholské ДРАГОМИРА. Podle Flajšhanse se nejedná o původní české jméno a Václavova matka podle něj nepocházela z původního kmene Čechů, ale z Pobaltí.⁹² Většina překladatelů zvolila variantu *Drahomíra*, ale v některých textech najdeme i archaické *Drahomiř*. Josef Vajs se v překladech PSLV z roku 1929 pevně držel formy jmen v těch podobách, v nichž se nacházelo v jednotlivých předlohách. V převodech ruských redakcí tak najdeme variantu *Drahomiř*, zatímco v překladu charvátskohlaholské redakce se objevuje *Drahomíra*. Archaické varianty *Drahomiř* užil i Vašica [1942, 1957], ale v posledním upraveném překladu celý text včetně tohoto jména zmodernizoval. Zajímavá je skutečnost, že zastaralé formy *Drahomiř* neupotřebil i Weingart [1940], jehož překlad PSLV je jedním z nejvíce archaizujících.

Jméno *Ludmila* nacházíme v minejní redakci ve formě ЛЮДМИЛА, zatímco ve vostokovské redakci v poškozené disimilační verzi ЛЮДМИНА. Charvátskohlaholská redakce byla na tomto místě zkrácena a jméno Václavovy babičky neobsahuje. Podle Flajšhanse se jméno ve 14. století zásluhou přehlásky změnilo na *Lidmila*.⁹³ S touto variantou se setkáváme

⁹⁰ FLAJŠHANS, V. Jména osob a míst v legendách svatováclavských. In *Svatováclavský sborník I*. Praha 1934, s. 819-832.

⁹¹ Ibidem, s. 822.

⁹² Ibidem, s. 826.

⁹³ Ibidem.

v překladech PSLV podle Koláře [1873], Pastrnka [1903] a Vajse [1929]. V církevním úzu se však zachoval starý tvar *Ludmila*,⁹⁴ kterého užíli ostatní překladatelé legendy.

Druhou skupinu proprií tvoří jména biblická a pozdějších světců, jejichž ustálenost není v současné češtině definitivní. V překladech se tak setkáváme s několika variantami, které většinou odrážejí stav přijímání jména v době vzniku překladu.

Neustálenost je nejvíce zřetelná z překladu jména *Jimram*,⁹⁵ jež se v rukopisech vyskytuje ve formách *ѣмзрѣам* (vost.) a *имърам* (char., rek.). Podle SJS je PSLV jedinou staroslověnskou památkou, v níž se toto proprium objevuje.⁹⁶ Minejní redakce je zde chybná, protože obsahuje jméno jiného světce – *ѦвръѦамъ*.

V českých překladech vostokovské a charvátskohlaholské redakce se setkáváme s podobami *Emraam* (Hanka [1830]), *Emmeram* (Pastrnek [1903]), *Emeram* (Vajs [1929], Bláhová a Konzal [1976]), *Emram* (Vašica [1957]) a *Jimram* (Vajs [1910], Weingart [1940], Vašica [1942, 1969]).

Badatelé nebyli jednotní ani v překladu jména *ѦвръѦамъ* podle minejní redakce. Josef Kolář [1873] do svého překladu vnesl jméno podle vostokovské redakce *Emram*. Vajs [1929] jméno přeložil poruštěně *Abraam* a Bláhová s Konzalem [1976] užíli tradičního *Abrahám*.

Třetí skupinu proprií tvoří jména Václavových vrahů a stoupenců, tedy vedlejších postav, jejichž existence není historicky doložena. Z překladatelského hlediska jsou tato jména nejzajímavější, protože se badatelé ve většině případů nemohli opřít o zažitou tradici v jejich přijímání v českém prostředí.

Nejednotně bylo překládáno například jméno *Hněvysa*. V charvátskohlaholské redakci se dochovalo ve formě *гнѣвѣиса*, ve vostokovské *гнѣвѣиса* a v minejní v poškozené *гнѣвѣька*. Weingart jej rekonstruoval do podoby *гнѣвѣзса*. Do češtiny bylo toto jméno přeloženo třemi způsoby – *Hněvisa* (Hanka [1830]), *Hněvysa* (Pastrnek [1903], Vajs [1929], Vašica [1957]),

⁹⁴ FLAJŠHANS, V. Jména osob a míst v legendách svatováclavských. In *Svatováclavský sborník I*. Praha 1934, s. 826.

⁹⁵ Sv. Jimram byl bavorský misijní biskup a mučedník z 8. století. Byl patronem řezenské diecéze, pod kterou Čechy v té doby patřily. Viz BLÁHOVÁ, E. - KONZAL, V. – ROGOV, A. I. *Staroslověnské legendy českého původu: nejstarší kapitoly z dějin česko-ruských kulturních vztahů*. Praha 1976, s. 96.

⁹⁶ SJS, 1, s. 573.

Bláhová a Konzal [1976]) a *Hněvsa* (Kolář [1873], Vajs [1910], Weingart [1940], Vašica [1942, 1969]), což je podle Flajšhanse správné znění.⁹⁷

Jméno *Česta* má v dochovaných redakcích lokálně diferencovanou podobu *чѣста* (char.), *чѣста* (vost.) a *чиста* (min.). Weingart jej rekonstruoval podle vostokovské redakce do podoby *чѣста*, což je správné znění i podle Flajšhanse.⁹⁸ Do češtiny bylo toto jméno přeloženo ve formě *Čsta* (Hanka [1830], Weingart [1940], Vašica [1957]), dále *Česta* (Vajs [1910, 1929 podle charvátskohlaholské a vostokovské redakce], Bláhová a Konzal [1976]) a *Čista* (Vajs [1929 podle minejní redakce]). Kolář [1873] v předloze i v překladu uvedl jméno *Tista*, které však nemá oporu v žádném znění PSLV, ale vyskytuje se v Proložní legendě o sv. Václavu.

Překlad jména Václavova stoupence *Mstiny* byl jednotný. V charvátskohlaholské redakci se zachovala varianta *мѣстина*, v minejní *мѣстина* a ve vostokovské redakci a Weingartově rekonstrukci *мѣстина*. Jediný Vajs [1910] upotřebil změkčeného *Mstinja*, zatímco všichni ostatní překladatelé užili formy *Mstina*.

Několika českých variant se dostává jménu *Krastěj*, dochovanému v podobách *кѣстѣи* (char., rek.), *кѣстѣи* (vost.), *кѣсеи* (min.). Původ tohoto jména je podle Flajšhanse nejasný a nedá se spolehlivě etymologizovat.⁹⁹ V českých překladech se setkáváme se zastaralou formou *Chrastěj*, kterou použil Hanka [1830], dále s variantami *Krastěj* (Pastrnek [1903], Vajs [1910, 1929 podle charvátskohlaholské], Weingart [1940], Vašica [1942, 1969], Bláhová a Konzal [1976]) a *Krastej* (Vašica [1957]). V Kolářově [1873] a Vajsově [1929] překladu podle minejní redakce se objevuje doslovná podoba *Krasej*.

4.5 Biblické citáty

Již předchozí výzkum ukázal, že v PSLV jsou zakomponovány četné citáty biblických veršů nebo aluze na ně. Jejich smyslem bylo některé úseky ze života sv. Václava připodobnit událostem ze života Ježíše Krista. Dřívější bádání, zkoumající strukturu PSLV, došlo

⁹⁷ FLAJŠHANS, V. Jména osob a míst v legendách svatováclavských. In: *Svatováclavský sborník I*. Praha 1934, s. 828.

⁹⁸ Ibidem, s. 827-828.

⁹⁹ Ibidem, s. 829.

k závěru, že převažují spíše aluze nad přímými biblickými citáty, což je kromě PSLV typické i pro Život Metodějův. Srovnáním biblických odkazů z těchto dvou památek se zabýval Václav Konzal a výsledky svého bádání uveřejnil v časopise *Studia mediaevalia Pragensia*.¹⁰⁰

Zajímavý je fakt, že dva z překladatelů legendy do češtiny, Josef Vajs a Josef Vašica, byli katoličtí kněží, takže lze u nich předpokládat, že jejich povolání a široké biblické vzdělání jim mohlo usnadnit lepší pochopení textu, zejména při odkrývání skrytých narážek na bibli a odpovídající interpretaci.

Ve čtyřicátých letech 20. století byla dokončena excerpce materiálu pro *Slovník jazyka staroslověnského*, což umožnilo přesnější dohledávání biblických míst podle užitých lexémů v necírkevních textech. Z překladatelů PSLV do češtiny měli možnost tuto „databázi“ využívat Josef Vašica a Emilie Bláhová s Václavem Konzalem.

Vzhledem k tomu, že se v případě PSLV jedná o hagiografický text, snažila se většina překladatelů upozorňovat na identifikované biblické citáty pomocí odkazů na příslušné kapitoly Starého a Nového Zákona. Existují na druhou stranu i místa, ve kterých nebyli jednotní, a jako odkazy na biblické texty je interpretovali jen někteří. Týká se to především dvou lokací – závěrečné probodnutí Václavova těla vrahem Hněvysou a hned následující výčet událostí, kdy byla pozabíjena část Václavovy družina. Tato dvě místa budou podrobena důkladnějšímu rozboru v následující kapitole na straně 58.

Zaměříme-li se na samotné označování biblických citátů v českých překladech PSLV, tak zjistíme, že k jejich odhalování docházelo postupně. Hankův překlad [1830] se problematice biblických citátů nevěnuje, protože to v době jeho vzniku ani nebylo obvyklé. Pět citátů odkryl Kolář [1873], ale zřejmě kvůli nejistotě opatřil dva otazníkem, konkrétně větu *neprátelé (budou) člověku domácí jeho* (Mt 10, 36), u které všichni pozdější překladatelé toto řešení potvrdili, a pasáž: *Neboť psáno jest: Každý, kdož se vzpouzí proti pánu svému, Jidášů podoběn jest*, kterou Bláhová s Konzalem [1976] označují za *údajný citát*.¹⁰¹ Kolář se patrně nechal zmást uvozující větou a s pomocí otazníku pasáž odkázal k novozákonnímu 1Tm 1, 8, které se k uvedené pasáži vztahuje pouze vzdáleně: *Víme pak, že dobrý jest zákon, když by ho kdo náležitě užíval*.¹⁰²

¹⁰⁰ KONZAL, V. První slovanská legenda václavská a její „Sitz im Leben“. *Studia mediaevalia Pragensia* I. Praha 1988, s. 120.

¹⁰¹ BLÁHOVÁ, E. - KONZAL, V. – ROGOV, A. I. *Staroslověnské legendy českého původu: nejstarší kapitoly z dějin česko-ruských kulturních vztahů*. Praha 1976, s. 92.

¹⁰² Citováno podle *Bible svatá: písmo svaté Starého a Nového zákona: podle posledního vydání kralického z roku 1613*. Praha 2009.

Poslední místo, které Kolář podložil odkazem k bibli, se vztahuje k výčtu Václavových dobrodiní, jež začal vykonávat po návratu své vyštvané matky, což je zhruba v polovině textu legendy. Otázkou tak zůstává, zdali poté od vyhledávání citátů upustil, nebo žádné další nenalezl.

Pastrnek [1903] doložil biblickými citáty celkem 8 různých míst a dokonce se snažil rozdělit přímé citáty od pouhých narážek. Nalezené odkazy se plně neshodují s těmi, které ve svém překladu uvedl Kolář, avšak místo posledního výskytu biblického citátu mají společné, totiž výčet Václavových dobrých skutků. Zůstává tak nejasné, zdali Pastrnek z Koláře čerpal, nebo jestli jde o výsledek jeho vlastního výzkumu.

Velkou škodou je, že biblické citáty neuvedl v žádném ze svých překladů Josef Vajs [1910 a 1929]. Jakožto katolický kněz by do tohoto problému zajisté vnesl přínosné poznatky, stejně jak později učinil Vašica.

Weingart [1940] citáty v překladu také neuvedl, ale věnoval jim alespoň důkladnou pozornost v textověkritických poznámkách své rekonstrukce.¹⁰³

Celkem 14 biblických citátů uvedl ve svém prvním překladu PSLV Josef Vašica [1942] a v upraveném [1969] navýšil jejich počet na 16. V této verzi překladu však není označení biblických míst jednotné, neboť na první dvoustraně (s. 54–55) jsou citáty uváděny přehledně po straně textu, na druhé (s. 56–57) jsou však vloženy přímo do něj. V závěrečné poznámce k tomuto řešení Králík uvedl, že k tomu došlo z technických důvodů.¹⁰⁴

Ve Vašicově překladu vostokovské redakce [1957] jsou citáty vypsány v jednom odstavci za textem legendy, vždy s uvedeným číslem řádky, v níž se odkazované místo v překladu nachází. Ve srovnání s jeho překladem rekonstrukce [1942] zde chybí dva odkazy, a to u věty *obrátil kamenná srdce jejich na pokání a doznání hříchů*, již dříve podložil citáty Ez 11, 19 a 36, 26, které podle Bible kralické zní: *Nebo dám jim srdce jedno, a Ducha nového dám do vnitřností vašich, a odejmu srdce kamenné z těla jejich, a dám jim srdce masité a A dám vám srdce nové, a ducha nového dám do vnitřností vašich, a odejma srdce kamenné z těla vašeho, dám vám srdce masité.*

Nejvyšší počet biblických citátů a odkazů našli Bláhová s Konzalem [1976]. V překladu vostokovské redakce odkazují celkově k 31 na sebe nenavazujícím biblickým místům a v překladu minejní dokonce k 34. Pokusili se co nejpresněji rozlišit přímé citáty od

---

¹⁰³ WEINGART, M. První česko-církevněslovanská legenda o sv. Václavu. In *Svatováclavský sborník I*. Praha 1934, s. 984-998.

¹⁰⁴ KRÁLÍK, O. (ed.). *Nejstarší legendy přemyslovských Čech*. Praha 1969, s. 224.

parafrází, které uvedli v závorkách, a k mnoha místům se ještě vrátili v připojených komentářích.

Z hlediska kompozice celého textu je zajímavé rozložení citátů v legendě. Bláhová s Konzalem jich nejvíce našli v úvodních větách památky, dále v části od návratu vyhnané Drahomíry do oslav dne sv. Jirama. Poté se citáty objevují jen sporadicky a jejich počet roste v závěrečné translační pasáži.

Pokud shrneme všechny biblické verše, na něž bylo v překladech PSLV do češtiny odkazováno, dojdeme k celkovému počtu 38. Z tohoto množství se 23 odkazů vztahuje k Novému Zákonu, přičemž téměř polovina z nich k Matoušovu evangeliu. Starý Zákon je citován na 15 místech, které se většinou týkají Knihy žalmů.

V následující tabulce uvedeme přehled všech biblických odkazů a vyznačíme překlady, jejichž autoři tyto odkazy u patřičných míst v textu zmínili. Pokud překladatelé rozlišovali přímé citáty od aluzí, uvádíme aluze v závorkách.

	citát	Kolář	Pastrnek	Vašica [1942]	Vašica [1957]	Vašica [1969]	Bláhová a Konzal
1	Ex 20, 12			+	+	+	+
2	Dt 5, 16						+
3	Ž 21, 17 a 21						(+)
4	Ž 25, 7	+ (24, 7) ¹⁰⁵	+ (24, 7)	+	+ (24, 7)	+	+ (24, 7)
5	Ž 30, 6						+
6	Ž 36, 33						(+)
7	Ž 36, 5						(+)
8	Ž 50, 5-6			+	+	+	+
9	Ž 54, 23						(+)
10	Ž 62, 12						(+)
11	Ž 78, 9						(+)
12	Př 2, 5						(+)
13	Ez 11, 19			+		+	(+)
14	Ez 36, 26			+		+	
15	Mi 7, 6						+

¹⁰⁵ Z kolísání čísel 24 a 25 je patrné, že překladatelé čerpali z různých převodů Bible. V Masoretském textu je celkový počet žalmů 150, zatímco v Septuagintě jich je 151. Proto dochází ke dvojímu číslování žalmů v jednotlivých překladech bible.

16	Mt 2, 16						(+)
17	Mt 5, 15					+	
18	Mt 8, 11						(+)
19	Mt 10, 36	+?	+	+	+	+	+
20	Mt 16, 27			+	+	+	+
21	Mt 19, 19		+	+	+	+	+
22	Mt 25, 35-39		(+)	+	+	+	(+)
23	Mt 25, 41-43	+	+				+
24	Mt 25, 46						+
25	Mt 27, 1						(+)
26	Mk 13, 12		(+)	+	+	+	+
27	L 12, 53		(+)				
28	L 16, 22-23						(+)
29	L 22, 3						(+)
30	L 23, 46			+	+	+	+
31	J 13, 2			+	+	+	(+)
32	Sk 2, 17			+	+	+	
33	Sk 7, 60			+	+	+	+
34	Gal 5, 14					+	
35	Ef 6, 2	+	+				+
36	1 Tm 1, 8	+?					
37	2 Tm 3, 1-3						+
38	Zj 17, 17						(+)

5 Rozbor překladů na základě problematických míst legendy

Stejně jako každá rukopisně dochovaná památka obsahuje PSLV vedle relativně jasných míst i místa sporná, která působí interpretační problémy, a to především z hlediska jazykovědného, textologického či věcného. V následující kapitole se zaměříme na překlady těchto nejasných či méně obvyklých míst PSLV do češtiny a pokusíme se zjistit, z jakého důvodu se badatelé k jednotlivým překladům uchýlili.

5.1 Nemili

Lexém *нѣмили* se vyskytuje ve všech redakcích včetně Weingartovy rekonstrukce hned v úvodních větách legendy, podle čtení vostokovské redakce: *вѣстанеть бо брата на брата своего и снѣ на оцѣ свои, и брази домашнии • члѣци бо себѣ нѣмили бѣдоу да вѣздасть имъ бѣ по дѣлоу ихъ*. V zařazení a významu adjektiva *нѣмили* nebyli badatelé jednotní, což se projevilo i na jeho překladech do češtiny.

Podle SJS je lexém *нѣмилъ* bohemismus a jde o hapax legomenon, vyskytující se pouze v PSLV.¹⁰⁶ Překlad do dnešní češtiny je zde *nemilý, nelaskavý*. Ve dvou významech je doložena forma adjektiva bez negace *милъ*: 1) *hodný slitování, omluvitelný* a 2) jako bohemismus *milý*, s výskytem pouze v Druhé staroslověnské legendě o sv. Václavu, Oficiu o sv. Cyrilu a Metoději a fragmentárním oficiu o sv. Vítu.¹⁰⁷ Od tohoto adjektiva je derivováno staroslověnské sloveso *миловати*, u kterého SJS rozlišuje významy 1) *míti slitování, býti milostiv, míti soucit* a 2) *milovati*. Tento druhý význam je v SJS hodnocen jako bohemismus a v tomto smyslu se vyskytuje opět pouze v PSLV,¹⁰⁸ ve větě podle znění vostokovské redakce *люди еса оубогиа и богатыа миловаше* (*lidi všechny, chudé i bohaté, miloval – přel. MCh*).

---

¹⁰⁶ SJS, 2, s. 370.

¹⁰⁷ Ibidem, s. 211-212.

¹⁰⁸ Ibidem, s. 205-206.

V překladech PSLV se vyskytuje celkem pět lexémů, kterými badatelé adjektivum *нѣмили* převedli do češtiny. Nasnadě bylo analogické *nemilí*, jehož zřejmě pod vlivem dnešní češtiny užili Hanka [1830], Kolář [1873] a Vajs [1910]. Synonymum ke slovu *nemilí* zvolili Vajs [1929] a Vašica [1942], kteří lexém shodně přeložili jako *nelaskaví*. Podle stejného smyslu adjektivum převedli i Bláhová s Konzalem [1976], kteří užili slovního spojení *bez lásky*.

Naproti tomu Pastrnek [1903], Weingart [1940] a Vašica [1969] ve svých překladech navázali na zmíněný význam adjektiva bez negace *милъ* – *hodný slitování, omluvitelný*, když shodně užili lexému *nemilosrdní*. Vašica ve svém dřívějším překladu upotřebil synonymní vazbu *nebudou míti k sobě smilování* [1957].

Zajímavý je vývoj, kterým prošly Vašicovy překlady, především pak posun z prvotního adjektiva *nelaskaví* na slovní spojení *nebudou míti k sobě smilování* a k němu synonymního *nemilosrdní* z posledního překladu. Vašica připojil textologické komentáře pouze ke svému prvnímu překladu [1942], ale v nich se významu slova *нѣмили* nevěnuje.

5.2 Otrok

Za zmínku stojí i výběr vhodného českého ekvivalentu za staroslověnské substantivum *отрокъ, отроча*, v PSLV užitě pro líčení Václavova dětství. SJS rozlišuje u lexému *отрокъ* dva významy: 1) *chlapec, dítě, jinoch*, 2) *sluha, služebník, služebný hoch*.¹⁰⁹ Naproti tomu je ve staroslověnštině doloženo substantivum *отроча* pouze ve významu *dítě, chlapec*.¹¹⁰

Podle vostokovské redakce se substantivum objevuje na těchto místech:

- 1) и възрастѣ **отрокъ** ꙗко бы оуѣти емѧ волосъ
- 2) и въземъ **отрока** постави на стѣпени прѣѡлтарѣ^м
- 3) рече блѣи **отроча** се блѣениемъ
- 4) нача **отрокъ** рости
- 5) и нача **отрокъ** оучитиса книгамъ латыньскимъ

¹⁰⁹ SJS, 2, s. 584.

¹¹⁰ Ibidem, s. 585-586.

Hanka [1830] daný lexém přeložil na všech místech českým *pachole*. Tento ekvivalent použil při překladu i Pastrnek [1903], pouze v posledním místě, kde se líčí Václavovo odeslání na Budeč, užil slova *chlapec*. Upotřebením synonym *pachole* a *chlapec* chtěl Pastrnek zřejmě odlišit výskyty líčící obřad postřižin od posledního užití lexému, jež je od nich časově vzdálené.

Vajs [1929] upotřebil ve většině případů překlad *pacholík*, které pouze na jednom místě – v biskupově postřižinové formulí – nahradil nezdobnělým *pachole*. Stejně postupoval i v překladu podle minejní redakce a shodné varianty použil i Vašica v pozdějším převodu vostokovské redakce [1957]. U Bláhové a Konzala [1976] se střídají varianty *chlapec* a *dítě* nejspíš proto, aby nedocházelo k opakování jednoho slova v krátkém odstavci.

V charvátskohlaholské redakci se setkáváme pouze se čtením *отрокъ*, a to na rozdíl od ostatních redakcí jen na třech místech. Ve Vajsově překladu z roku 1910 se ve všech pozicích objevuje varianta *dítě*. V roce 1929 použil substantivum *pachole* ve výskytech, které dějově spadají do postřižinového obřadu. Ve větě, která se k nim váže, ale chronologicky následuje až po nich, jej nahradil zdobnělinou *pacholík*.

V rekonstruované verzi upotřebil Weingart na všech místech lexém *отрокъ*. Sám jej v překladu do češtiny [1940] přeložil slovem *hoch*, stejně jako Vašica [1942, 1969].

V minejní redakci se na jednom místě objevuje místo substantiva *отрокъ* odlišný lexém *дѣтище*, které je v SJS uvedené v nezkrácené formě *дѣтище* s českým ekvivalentem *dítě*.¹¹¹ Dále se podle SJS toto slovo nenachází v žádné jiné památce, na rozdíl od podobného *дѣтищь* s významem českého *dítě, hošík*.¹¹²

V minejní redakci se lexém *дѣтище/дѣтище* nachází ve větě, která se nevyskytuje ve vostokovské ani charvátskohlaholské redakci: *сице бѣ зовоущїимъ по своему обычаю дѣтище*, v češtině ve významu *tak bylo nazváno dítě podle svého obyčeje*.

Lexém *дѣтище* převedli všichni překladatelé minejní redakce neutrálním substantivem *dítě*. Tento překlad použil Kolář [1873] také za variantu *отрокъ* v biskupově formulí. Na ostatních místech jej přeložil slovem *chlapec*. Vajs [1929] použil na shodných pozicích jako v převodu vostokovské redakce obměny *pacholík* a *pachole*. V překladu Bláhové

---

¹¹¹ SJS, I, s. 552.

¹¹² Ibidem.

a Konzala [1976] se znovu objevují varianty *dítě* a *chlapec*, které užili v překladu vostokovské redakce. Po vzájemném srovnání překladů Bláhové a Konzala podle vostokovské a minejní redakce zjistíme, že se upotřebením těchto ekvivalentů liší pouze v prvním výskytu:

Vostokovská redakce:

A dítě vyrostlo, takže bylo třeba postříhnout mu vlasy. I pozval kníže Vratislav jednoho biskupa se vším duchovenstvem. A když vykonali bohoslužbu v kostele svaté Marie, vzav chlapce, postavil (ho) na stupni před oltářem a požehnal mu, pověděl toto: „Pane Ježíši Kriste, požehnej toto dítě požehnáním, jímž jsi požehnal všechny své spravedlivé.“ A postříhli (ho) i jiní velmožové. A tak se domníváme, že pro požehnání tohoto biskupa, ale i pro zbožné modlitby začal chlapec růst, jsa chráněn milostí boží.

...

Odvedl (jej) pak Vratislav na Budeč; a chlapec se začal učit knihám latinským.

Minejní redakce:

A chlapec vyrostl, takže ho měl jeho otec Vratislav dosadit na svůj stolec; sám byl (totiž) starý a očekával svou smrt. A Vratislav pozval z knížat (toho), kdo byl tehdy pod jeho mocí, i biskupy a všechno chrámové duchovenstvo. A když dobrý a nábožný biskup Inotarij se vším klérem odzpívali svatou liturgii v kostele naší přesvaté Paní, Bohorodičky a vždy Panny Marie, uvedše chlapce postavili (ho) na stupeň před oltářem; a biskup mu požehnal, takto pověděl: „Pane (a) Bože, Ježíši Kriste, požehnej (svým) požehnáním tomuto dítěti, neboť tys požehnal všem svým spravedlivým, Abrahámovi i Izákovi i Jákobovi, a tys korunoval pravověrné císaře, rovné apoštolům, Konstantina a Helenu.“ A takto když ten nábožný biskup pověděl, pro jeho modlitby začal chlapec růst, jsa chráněn milostí boží.

...

Odvedl ho pak kníže Vratislav na Budeč; a chlapec se začal učit knihám latinským.

5.3 Biskup Notář

Jedno z nejméně jasných míst PSLV je spojeno s Václavovými postřizinami a biskupem, který je měl vykonat. Znění redakcí se na tomto místě značně rozcházejí. Ve vostokovské je strohé *єпископа єтера* (*jednoho biskupa*), v charvátskohlaholské rozšířené *бискоупа имєнемь нотара* (*biskupa jménem Notář*) a v minejní *єпископъ и нотарини* (*biskup a notář*). Weingart v rekonstruované verzi spojil vostokovskou a charvátskohlaholskou variantu: *єпископа єтера, имєнемь нотара* (*biskupa jednoho, jménem Notář*).

Badatelé vyslovili několik možných výkladů slova *нотаръ*. Obsáhlou studii, shrnující všechny interpretace a jejich vývoj, uvádějí v poznámce k tomuto místu v překladu vostokovské redakce Bláhová s Konzalem,¹¹³ podle nichž přicházejí v úvahu tři teorie původu a významu substantiva *нотаръ*: 1) nejčastěji bylo považováno za vlastní jméno biskupa, k čemuž se přikláněli např. Weingart s Vašicou. 2) Další možností bylo apelativum *notář*, jehož hlavním propagátorem byl Bohuslav Havránek.¹¹⁴ 3) Třetí interpretace tohoto slova spočívala v jeho pozdějším původu, a sice že bylo buď prostě dodatečně vloženo, nebo vzniklo deformací jiného původního slova. K této třetí možnosti se přiklonila právě Bláhová s Konzalem. Naproti nim pak Dušan Třeštík ve své publikaci rozvíjí teorii Vojtěcha Tkadlčíka,¹¹⁵ když vlastní jméno Notar z PSLV ztotožňuje s biskupem Notarem II., který zhruba v době Václavových předpokládaných postřizin působil v italské Veroně.¹¹⁶

Z překladatelského hlediska zde výjimečně nejsou důležité převody vostokovské redakce. Vajs v obou svých překladech charvátskohlaholské redakce [1910 a 1929] sousloví přeložil s použitím vlastního jména *biskupa jménem Notara*. Jako proprium slovo dále chápal Weingart [1940] a Vašica [1942], kteří upotřebili shodnou podobu jména ve spojení *biskupa jménem Notara*. Jak již bylo zmíněno výše, do Vašicova opraveného překladu [1969] zanesl apelativum *notář* editor výboru Oldřich Králík. Podle komentáře Bláhové a Konzala [1976] tímto zásahem Králík podepřel Havránkovu teorii, že „instituce notáře neodpovídá reálné situaci Čech v 1. polovině 10. století, zato pokročilejší církevní organizaci charvátské ano,

¹¹³ BLÁHOVÁ, E. – KONZAL, V. – ROGOV, A. I. *Staroslověnské legendy českého původu: nejstarší kapitoly z dějin česko-ruských kulturních vztahů*. Praha 1976, s. 79-84.

¹¹⁴ HAVRÁNEK, B. Kritické poznámky k první staroslověnské legendě o sv. Václavu. In *Slovanské studie*. Praha 1948, s. 140–141.

¹¹⁵ TKADLČÍK, V. Kdo udělil postřiziny sv. Václavu? *Listy filologické* 103, 1908, s. 209-212.

¹¹⁶ TŘEŠTÍK, D. *Počátky Přemyslovců*. Praha 1997, s. 201-203, 360-361.

takže prý nic nebrání tomu, aby se původ PSLV položil do 80. let 10. století do Charvátska.¹¹⁷

V převodech minejní redakce bylo důležité, jakým způsobem překladatelé rozdělili jednotlivá slova *єпископъ и нотарии*. Kolář [1873] v překladu vynechal spojku *и* a sousloví převedl *biskup Notar* (sic!). Vajs [1929] tuto část rozdělil do tří slov *biskup i notar(ij)* a lexém *нотарии* chápal jako apelativum. Bláhová s Konzalem [1976] sloučili Vajsovu spojku s vlastním jménem: *biskup Inotarij*.

5.4 Pivo cělo

Zajímavým prvkem PSLV je pojmenování a novodobý překlad občerstvení, které mělo podnítit Václava k setrvání na Boleslavově hradu. Ve vostokovské a charvátskohlaholské redakci je doloženo znění *пиво цѣло* s tím, že v hlaholská verze má v některých rukopisech ve slově *цѣлз* za *ѣ* ekavskou variantu. Minejní redakce je zcela odlišná a zřejmě se jedná o mladší interpolaci: *вино и мѣдъ все цѣло*. Shoda čtení vostokovské redakce s charvátskohlaholskou vedla Weingarta k tomu, aby formu *пиво цѣло* pojal do své rekonstrukce a považoval jej za původní čtení legendy.

Překladatelé si nevěděli rady především s interpretací slova *цѣло*. Podle SJS se dá vyložit buď jako adverbium s významem *cele*, *vcelku*,¹¹⁸ nebo jako forma pro neutrum adjektiva *цѣлз*, u něhož SJS rozlišuje 4 významy: 1) *celý, všechen, veškerý, úplný*; 2) *celý, celistvý, neporušený*; 3) *dokonalý, bezvadný*, k němuž je připojen tento výskyt z PSLV; 4) *zdravý*.¹¹⁹ Obě varianty *цѣло* i *цѣлз* by mohly mít spojitost se slovesem *цѣлити*, podle SJS vyloženého ve významu *léčit, uzdravovat*.¹²⁰

Nejasné je i substantivum *пиво*, jež je v SJS interpretováno ve dvou významech: 1) *nápoj* s odkazem na PSLV a 2) *hostina*, která je v tomto smyslu doložena pouze v Zacharijově

¹¹⁷ BLÁHOVÁ, E. – KONZAL, V. – ROGOV, A. I. *Staroslověnské legendy českého původu: nejstarší kapitoly z dějin česko-ruských kulturních vztahů*. Praha 1976, s. 80.

¹¹⁸ SJS, 4, s. 833.

¹¹⁹ Ibidem, s. 836-837.

¹²⁰ Ibidem, s. 833.

a Grigorovičově parimejníku.¹²¹ Výskyt slova пиво dosvědčuje Ilona Janyšková ve významu *pití, nápoj* kromě staroslověnštiny i v pozdějších vývojových fázích některých slovanských jazyků.¹²² Dále poukazuje na fakt, že posun významu *nápoj, opojný nápoj* → *pitka, hostina* není ve slovanských jazycích ojedinělý, což dokládá substantivy квасъ, které mělo původní význam *nakyslý opojný nápoj*, a пиво, jenž znamenal nejprve *pití* a až poté *hostinu, při níž se pije*.¹²³ Substantivum пиво přeložili ve významu *hostina* pouze Hanka [1830] a Bláhová s Konzalem [1976].

V minejní redakci činilo drobné potíže substantivum медъ. Podle SJS jsou možné 2 výklady tohoto substantiva: 1) *med* a 2) *medovina*,¹²⁴ k níž je zde připojeno znění z PSLV.

Většina překladatelů PSLV do češtiny se přiklonila k variantě s významem *nápoj zdravý*. Přímo v této formě ji upotřebili Pastrnek [1903] a Vajs [1929] v překladu vostokovské a charvátskohlaholské redakce. Jediný Weingart [1940] upotřebil synonyma *pití zdravé*. Antepoziční obměnu *zdravý nápoj* použil ve svých překladech Vašica [1942, 1957 i 1969].

Hanka [1830] sousloví přeložil ve druhém významu *hody připraveny*, podobně jako Bláhová s Konzalem [1976]: *připravenou hostinu*. Ti se přitom odvolali na znění latinských legend, jež v souvislosti se svátkem Kosmy a Damiána píší o hostině.¹²⁵

Kolář [1873] při převodu minejní redakce spojení přeložil doslovně *víno a med, vše celé*. Vajs [1929] chápal медъ jako nápoj a užil odpovídajícího *víno a medovinu všecku*. Původní čtení tím zjednodušil, protože slova все a цело spojil do jediného *všecku*. Bláhová s Konzalem [1976] přeložili první část sousloví stejně, u druhé ale změnili význam slova цело: *víno a medovinu, všechno dobré*.

---

¹²¹ SJS, 3, s. 35-36.

¹²² JANYŠKOVÁ, I. Poznámky k staroslověnskému пиво. In *Cyrrillomethodiana: in honorem Aemiliae Bláhová et Venceslai Konzal*. Praha 2001, s. 361.

¹²³ Ibidem, s. 363.

¹²⁴ SJS, 2, s. 199-200.

¹²⁵ BLÁHOVÁ, E. – KONZAL, V. – ROGOV, A. I. *Staroslověnské legendy českého původu: nejstarší kapitoly z dějin česko-ruských kulturních vztahů*. Praha 1976, s. 97.

5.5 Boleslavovi spojenci

Se zajímavými překlady se setkáváme také v pasáži, v níž jsou líčeny schůzky Václavových nepřátel. Ti poprvé nabádají Boleslava proti Václavovi v den sv. Jimrama a podruhé v noci po chrámových svátcích, kdy byl Václav přemluven, aby zůstal na Boleslavově hradě.

Vostokovská redakce má na místě prvního výskytu čtení *злин дѣволи* a ve druhém *снидоша са ратници*. V SJS je uveden pouze jediný význam lexému *дѣволъ, дѣволъ*, a sice analogický *d'ábel*.¹²⁶ Substantivum *ратѣникъ* je v SJS interpretováno s českými ekvivalenty *nepřítel, protivník*,¹²⁷ zatímco ve *Slovníku jazyka staroslověnského podle rukopisů X.-XI. století* jsou uvedeny lexémy *voják, protivník*.¹²⁸ Všichni překladatelé vostokovské redakce shodně užili na prvním místě převodu *zlí d'áblové*. Lišili se ale v interpretaci druhého místa, které jako první přeložil Hanka [1830] s doslovným významem *sešli se bojovníci*. Pastrnek [1903] a Vajs [1929] přeložili druhé místo stejně, když upotřebili spojení *sešli se nepřátelé*. V překladu tohoto místa se shodují i převody Vašici [1957] a Bláhové s Konzalem [1976], kteří užili lexému *spiklenci*.

V charvátskohlaholské redakci se na obou místech objevuje slovní spojení *ти зли врази*. Stejných čtení užil i Weingart ve své rekonstrukci. V SJS je substantivum *врагъ* interpretováno jediným významem – *nepřítel*.¹²⁹ Vajs ve svém prvním překladu [1910] převedl obě místa upotřebením spojení *ti zlí vrazi*. Ve druhém [1929] pak užil na místě prvního výskytu spojení *ti zlí vrahové* a na druhém *tito zlí nepřátelé*. Weingart [1940] naproti tomu upotřebil na obou místech varianty *nepřátelé*. Vašica [1942, 1969] obě místa shodně přeložil expresivním výrazem *ti zlí psi*.

V minejní redakci se nejdříve setkáváme s výrazem *тин злин советѣници дѣволи* a na druhém místě je oproti vostokovské redakci rozšířené čtení *снидоша са ратници, иже тин злин советѣници*. Lexém *свѣтникъ* je v SJS interpretován ve dvou významech: 1) *rádce*, v užití

¹²⁶ SJS, 1, s. 483-484.

¹²⁷ SJS, 3, 687.

¹²⁸ Цейтлин, Р. М. – Вечерка, Р. – Э. Благова (ред.). *Старославянский словарь: (по рукописям X-XI веков)*. Москва 1994, s. 579.

¹²⁹ SJS, 1, s. 218.

množného čísla pak ve smyslu *společníci, družina*, které je zde doloženo výskytem z PSLV a 2) *člen rady*.¹³⁰

První variantu přeložil Kolář [1873] jako *ti zlí rádcové d'ábelští*, zatímco u druhé užil slovní spojení *sešli se žoldnéři, to jest ti zlí rádcové*. Z lexému *žoldnéři* je patrna Kolářova typická snaha o upotřebením co nejvíce slov českého původu namísto mechanických přejímek. Josef Vajs [1929] první místo přeložil upotřebením spojení *ti zlí rádcové d'ábelští* a druhé *sešli se nepřátelé, ti zlí rádcové*. Bláhová s Konzalem první výskyt převedli jako *oni zlí d'áblůvi společníci* a v překladu druhého místa navázali na jejich převod vostokovské redakce: *sešli se spiklenci, oni zlí rádcí*.

5.6 Žebro, nemluvnátka

Závěrečné probodnutí Václavova těla vrahem Hněvysou a hned následující výčet událostí, kdy došlo k pozabíjení Václavových přívrženců, patří mezi místa, která byla některými překladateli interpretována jako odkazy na bibli.

Dochované redakce se v prvním případě liší jen slovosledem – vostokovská a minejní uvádějí znění *прободе емоу рєбра мечемь* a hlaholská *рєбра емоу прободе мечемь*, které převzal Weingart pro svou rekonstrukci. Substantivum *рєбро* má podle SJS dva významy: 1) *žebro* a 2) v plurálu přeneseně i *bok*, což vychází ze staroslověnského překladu biblického místa J 19, 34, ve znění podle Zografského, Mariinského a Asemanova evangelia: *єдинъ отъ воинъ копиемь емоу рєбра прободе*¹³¹ (*jeden z vojáků mu kopím probodl bok* – překlad MCh).

Hanka [1830], Kolář [1873], Pastrnek [1903], Vajs [1929] ve svém překladu minejní redakce, dále Weingart [1940] a Vašica [1957] přeložili slovo *рєбра* doslovně – *žebra*. Bláhová s Konzalem [1976] užili ve svých překladech obecnější *hrud'*. Naproti tomu Vašica v obou překladech Weingartovy rekonstrukce [1942 a 1969] a Vajs v překladech vostokovské a hlaholské redakce [1910 a 1929] slovo přeložili jako *bok* a připodobnili tak tuto událost výjevu z bible, kdy bylo Ježíšovo mrtvé tělo, stále ještě visící na kříži, bodnuto kopím

¹³⁰ SJS, 4, s. 245.

¹³¹ SJS, 3, s.

do boku (J 19, 34). Zůstává otázkou, proč stejného slova neužil Vajs v překladu minejní redakce [1929] a Vašica v převodu vostokovské redakce.

V druhém zkoumaném místě se redakce nepatrně liší. Hlaholská má stručné *младенце же издавише*, vostokovská nejasné *младенци избиша его* a minejní *младенца избиша его ради*. Weingart se ve své rekonstrukci tentokrát držel nejjasnějšího znění podle minejní redakce: *младенца же издавиша его ради*. Stejný námět se dále opakuje i po zázračné události, kdy se podává výčet nešťastných okolností (dále označeno jako *druhý výskyt*).

Problém se projevuje také v překladu slova *младенци*. Hanka [1830] se držel doslovného *mládenci*, čímž zřejmě myslel Václavovu družinu nebo jiné služebníky. Dané místo podle stejného významu přeložil slovo i Kolář [1873], když užil konkrétnější *pážata*. Vajs ve všech svých překladech [1910 a 1929], Weingart [1940] a Vašica [1957] upotřebili neutrální lexém *děti*.

Pastrnek [1903] užil v prvním výskytu slova stejný překlad jako Hanka [1830]: *mládenci*, ale na místě druhého výskytu jej nahradil za *děti*, což v komentáři objasnil tím, že *slovo младенци neznamená zde české mládenci=pážata, nýbrž nemluvnata, jež tak jako pro Krista též pro sv. Václava zavražděna byla*.¹³² Jako aluzi na biblické vraždění nemluvnátek králem Herodem (Mt 2, 16) tuto pasáž chápali i Vašica [1942 a 1969] a Bláhová s Konzalem [1976]. U Vašici je to zřejmé podle výrazu *nemluvnátka* a u Bláhové s Konzalem je to patrné až z vysvětlivek, protože v textu užili neurčité *malé děti*.

5.7 Tira

Další nejasné místo se týká Boleslavova rozhovoru s Tirou, který jej nabádá, aby se vydali zabít i Drahomíru. Podle vostokovské redakce tato pasáž zní: ...*да ѡдинова одолѣши брата своего и мѣрь свою. болеславъ же рече ни ка нѣ са дежеть даже инѣми dospѣем*. Sémanticky problematická je zde především interpretace druhé věty. Podobně nejasná jsou i čtení ostatních redakcí, ve kterých čteme: *да единою ожалѣши брата и матерѣ. болеславъ же рече нѣ камо са єи дѣти да иже инѣми dospѣеть* podle minejní verze a *да*

¹³² PASTRNEK, F. Slovanská legenda o sv. Václavu. *Věstník královské české společnosti nauk* 6, 1903, s. 82.

ИНѢГДОУ ОКАЕШИ БРАТА И МАТЕРЬ. БОЛЕСЛѢ ЖЕ РЕЧЕ НѢ КАМО СЕ ДѢЖДЕТЬ ДОСПѢЕМЬ
 ИНИИ podle Novljanského I. breviáře redakce charvátskohlaholské. Znění Lublaňského
 breviáře, podle něhož legendu přeložil Vajs [1910], se od Novljanského I. breviáře mírně liší:
 ДА ИНѢГДОУ ОКАЕШИ БРАТА И МАТЕРЬ. БОЛЕСЛѢ ЖЕ РЕЧЕ НѢКАМО СЕ ДѢЖДЕТЬ **ДОНДѢЖЕ** ДОСПѢЕМЬ
ИНИИМИ.

Z překladatelského hlediska je zajímavá první věta. Ve vostokovské redakci se nachází
 slovesný tvar **шдолѣши**, jehož význam je v SJS interpretován jako *zdolati, přemoci, zvítěziti*.¹³³ V minejní verzi je rozdílné **ожалѣши**, které podle SJS představuje hapax
 legomenon a české ekvivalenty jsou zde *oželeti, oplakati*.¹³⁴ Charvátskohlaholská redakce
 tu má čtení **окаеши** ve významu *politovati, pocítiti lítost, oželeti, oplakati*.¹³⁵ Sloveso **окаяти**
 se kromě tohoto místa objevuje ještě v Supraslském kodexu a Životě Konstantinově.
 Naproti tomu bylo hojně používáno přídavné jméno **окаѣнъ** ve významu *bídny, bídák, hříšný, nešťastný*,¹³⁶ jež se vyskytuje v redakci minejní ve větě **ѡкоже и ѡкаѣннаго сѣполака**.

Interpretace Boleslavovy odpovědi je velmi obtížná. Nejpravděpodobnější vysvětlení
 podávají Emilie Bláhová a Václav Konzal¹³⁷. Ti vycházejí z rozboru Bohuslava Havráňka,¹³⁸
 který na základě staročeské syntaxe určil instrumentál **инѣми** jako předmět dovršení děje.
 V překladu do češtiny by tedy věta měla smysl *Drahomíra se nikam nepoděje, dokud*
nedosáhneme jiných. S tím souvisí i užití první osoby množného čísla **доспѣемъ**
 ve vostokovské a hlaholské redakci namísto třetí osoby jednotného čísla **доспѣетъ**
 ve verzi minejní, která do kontextu nezapadá a může tak být považována za důsledek
 nesprávného přepisování legendy.

Každý z překladatelů interpretoval uvedenou pasáž jinak. Co se týče vostokovské
 redakce, stranou opět stojí Hankův překlad [1830], který jakoby vůbec nevycházel z předlohy:
...ať najednou odoláš bratru svému i materi své. Boleslav pak řekl: žádný se nás nedočká,
abychom se jinými zbrojili. V poznámce pod čarou uvádí, že se mu tvar **дежесть** zdá být

¹³³ SJS, 2, s. 516-517.

¹³⁴ Ibidem, s. 521.

¹³⁵ Ibidem, s. 528.

¹³⁶ Ibidem, s. 527-528.

¹³⁷ BLÁHOVÁ, E. – KONZAL, V. – ROGOV, A. I. *Staroslověnské legendy českého původu: nejstarší kapitoly z dějin česko-ruských kulturních vztahů*. Praha 1976, s. 99, 135.

¹³⁸ HAVRÁNEK, B. Kritické poznámky k první staroslověnské legendě o sv. Václavu. In *Slovanské studie*. Praha 1948, s. 142-143.

zkomoleninou slova дожеть/дождётся, tj. od slovesa дожидати s významem *počkat*, *vyčkat*,¹³⁹ ale k této interpretaci se žádný z dalších překladatelů nepřipojil. Všichni ostatní badatelé, kteří si za předlohu zvolili vostokovskou redakci, přeložili sloveso долѣши z první věty novočeským *přemůžeš*.

Podobné si jsou překlady Františka Pastrnka [1903] a Josefa Vajse [1929], které se liší pouze spojovacím výrazem: Pastrnek [1903]: *Nikam se nám nepoděje, ale jinými (ji) dosáhneme*. Vajsova verze [1929] je: *Nikam se nepoděje, než jinými (ji) dosáhneme*. Jinak Boleslavovu odpověď interpretoval Josef Vašica [1957]: *Není, kam by se nám poděla, jen ať dokonáme jiné věci*. Celkovému kontextu tento překlad odpovídá lépe než všechny předchozí. Podle stejného smyslu přeložili tuto část Emilie Bláhová s Václavem Konzalem [1976]: *Nikam se nepoděje, dokud nedosáhneme jiných*.

Vajsův překlad charvátskohlaholské redakce podle Lublaňského breviáře [1910] obsahuje pouze první větu, kterou vyslovil Tira, ale Boleslavovu odpověď již nikoliv: *pojďme, ať zabijeme i pani máteř vaši, ať pomstíš bratra i matku*. V roce 1929 podle čtení Novljanského I. breviáře úsek přeložil podobně jako vostokovskou redakci: „... *abys oplakal bratra i matku zároveň*.“ Boleslav však řekl: „*Nikam se nepoděje, než jinými dosáhneme jí*“. Zajímavý je posun překladu slovesa окаєши ze sporného *pomstíš* na sémanticky odpovídající *oplakal*.

Minejní redakce má složitější čtení než vostokovská a charvátskohlaholská. S jejím překladem si nevěděli rady Josef Kolář [1873]: *abys najednou oželel bratra i matku*. Ale Boleslav pravil: „*Nikam se nemůž díti, nechejž, jindy (jinými?) dospěje*“ ani Josef Vajs [1929]: *ať opláčeš najednou bratra i matku!* Boleslav však řekl: *Nikam se nepoděje, až jinými dospěje*. Emilie Bláhová s Václavem Konzalem [1976] se od předlohy odpoutali a přeložili větu podle předpokládaného smyslu: *Nemá se kam utéci, jinam se ani nedostane*.

Miloš Weingart [1934] ve své rekonstruované verzi tradičně čerpal z hlaholské redakce: *ДА ННѢГДОУ ОКАЄШИ БРАТРА И МАТЕРЬ. БОЛЕСЛАВЪ ЖЕ Рече: НѢ, КАМО СА ДЕЖДЕТЪ, ДОНДЕЖЕ ДОСПѢЕМЪ ННѢМИ*. Podle jejího překladu do češtiny [1940] je zřejmé, že Boleslavovu odpověď chápal podobně jako Pastrnek [1903] a Vajs [1929]: *...abys zároveň oplakal bratra i matku*. Boleslav však řekl: *Nemá, kam by se poděla, než jí dosáhneme jinak*. Naproti tomu Josef Vašica [1942] větu interpretoval podobně jako v jeho výše uvedeném překladu podle vostokovské redakce: *...tak najednou oželiš bratra i matku*. Boleslav však řekl: *Nemá, kam by*

---

¹³⁹ SJS, 1, s. 500.

se poděla, dokud nebudeme hotovi s jinými. Na tomto místě vnesl do překladu v roce 1969 pouze jedinou úpravu, kdy slovo *nemá* nahradil za neurčité *není*.

5.8 Charvátsko

Mezi méně jasná místa PSLV patří pasáž o Drahomíře, která se po přenesení Václavova těla do kostela rozhodla utéct do *Charvátska*. Všechny tři dochované redakce se od sebe na tomto místě liší. Hlaholská byla během svého opisování krácena a zachovala pouze první část *оубоѣвши же се оубѣѣнѣ оубѣжа в хрѣвати*. Této stručné redakce se ve své rekonstruované verzi legendy držel Weingart [1934]: *оубоѣвзши же са оубѣѣнѣм, бѣжа в хрѣватѣ*.

Text vostokovské redakce se kvůli nejasnému znění druhé věty nejspíš nedochoval ve své původní podobě a v průběhu jeho přepisování zřejmě došlo k vynechání některých slov: *оубоѣвзши же са мѣти єго смѣрти, бѣжа в хрѣватѣ. страшно бо єст ѿ чюжею рѣкъ да єа не прѣтрѣпитъ* (fol. 59a). Minejní redakce se na tomto místě podobá vostokovské, takže se dá předpokládat jejich společná původní předloha.¹⁴⁰ Druhá věta byla písaři během přepisování doplněna, aby dávala větší smysl: *оубоѣвзши же са мати єго смѣрти и бѣжа в хрѣватѣ. страшна бо єсть смѣръ ѿ чюждѣю рѣкою да єа не хоташѣ прѣтрѣпѣти* (fol. 448a).

Ve vostokovské redakci je smysl první části jasný. Druhá je však problematická, doslovně se dá přeložit: *Neboť je strašné od cizích rukou ji neutrpět* (přeložila MCh). Interpretaci ztěžuje užití záporu v posledním slově, takže věta ztěžuje pochopení smyslu. *Cizíma rukama* měl autor nejspíše na mysli vraždu obecně, tedy odosobněnou a bez označení jejího vykonavatele, a nikoliv fakt, že má být pod těmato cizíma rukama chápán Drahomířin vlastní syn Boleslav.

Nejvíce se na úkor srozumitelnosti držel předlohy Vašica [1957]: *neboť je to strašné – aby ji z cizích rukou neutrpěla* a Pastřnek [1903]: *neboť strašné jest, aby jí od cizích rukou neutrpěla*. Naproti tomu Vajs [1929] zbavil původní sloveso *не прѣтрѣпитъ* záporu a přeložil tuto část: *nebo strašné jest, aby od cizích rukou ji utrpěla*. Překlad ještě více propracovali

¹⁴⁰ Viz např. BLÁHOVÁ, E. – KONZAL, V. – ROGOV, A. I. *Staroslověnské legendy českého původu: nejstarší kapitoly z dějin česko-ruských kulturních vztahů*. Praha 1976, s. 99.

Emilie Bláhová s Václavem Konzalem [1976]: *A protože se jeho matka zalekla smrti, uprchla do Charvát; neboť strašné je (zemřít) cizí rukou; (a bála se), aby to neutrpěla*, kteří se tím pokusili naznačit původní znění a smysl těchto vět.

Stranou od ostatních překladatelů stojí Václav Hanka [1830], který druhou část úseku pochopil a interpretoval naprosto jinak: *nebo strašno jest, že cizím rukám utrpění ušla*.

Text této části je podle minejní redakce jasnější, a proto i lépe přeložitelný, než jak je tomu u redakce vostokovské. Všechny tři české překlady (Kolář [1873], Vajs [1929] a Bláhová s Konzalem [1976]) se od sebe zásadně neliší.

Překlady zkrácené hlaholské redakce také nečiní potíže. Zajímavý je zde pouze vývoj Vajsova překladu spojení в хрѣвати, které v roce 1910 přeložil *do Hrvatska*, ale pro vydání svého druhého překladu v roce 1929 jej opravil *do Charvát*. Z toho je patrné, že v prvním překladu měl na mysli jihoslovanské Chorvatsko a ve druhém Charvátsko, rozléhající se koncem 10. stol. přibližně na území dnešního Hradecka. Toto území patřilo k panství Slavníkovců a bylo nejbližším kmenovým knížectvím, které sousedilo s Boleslavovým Pšovskem. Proto do kontextu logicky zapadá i následující věta, která se v různých obměnách objevuje v obou ruských redakcích, ale v hlaholské pouze v Lublaňském a Římském breviáři: БОЛЕСЛАВЪ ЖЕ ПОСЛАВЪ НЕ ЗАДЕСИ ЕЕ ТОУ (citováno podle Lublaňského). V polovině 10. století by bylo pro Drahomíru cestování do Chorvatska velmi složité a Boleslav by tam pro ni jen těžko posílal.

Zajímavé jsou překlady Weingartovy rekonstrukce. Sám Weingart [1940] se od vlastní předlohy lehce odchýlil: *A bojíc se zabítí, utekla mezi Charvaty*. Vašica [1942] text pro větší čtivost přeložil opisněji a rozvitě *Poněvadž se bála, že bude zavražděna, utekla do Charvat*.

5.9 Zázrak

Jako jeden z hlavních důkazů vzniku legendy nedlouho po popsanych událostech se považuje vyličení pouze jediné zázračné události. Hlaholská redakce se na tomto místě od obou ruských odlišuje, což zapříčinilo nejednotnost badatelů při interpretaci celého zázraku.¹⁴¹

---

¹⁴¹ Obširný rozbor s přihlédnutím k ostatním svatováclavským legendám a obsáhlou bibliografií podali např. BLÁHOVÁ, E. - KONZAL, V. – ROGOV, A. I. *Staroslověnské legendy českého původu: nejstarší kapitoly z dějin rusko-českých kulturních vztahů*. Praha 1976, s. 310-312.

Vostokovská redakce jej popisuje s úvodním dativem absolutním takto: *крови же его не хоташи по три дни в землю ити, в третии же вечеръ всимъ видашимъ цркви взиде над нимъ* (fol. 59b) a hlaholská: *крѣ же его до три дни не рачи в змлю ити трети же дань в'сѣмъ видѣшимъ црѣки в'зиде над нимъ ѣко дивити се в'сѣмъ* (fol. 421ba). Minejní redakce se podobá oběma předchozím – z vostokovské přejímá lokál *цркви*, z hlaholské bohemismus *не рачи*, ale druhou větu pasáže rozšiřuje: *–Г– же днь кровь его потребиса и цркви...* (fol. 448aa). Jádrem problému tkví ve druhé větě, respektive zda považovat za původnější buď bezpředložkový místní lokál *цркви* (v chrámě) z vostokovské redakce, nebo nominativ *црѣки* (chrám) z hlaholské.

Okruh překladatelů se rozdělil podle svého celkového přístupu k původnosti jednotlivých redakcí. K nominativu se přiklonili František Pastrnek [1903] i Josef Vajs, který jej užil ve všech svých překladech [1910, 1912 i 1929 podle všech redakcí]. Miloš Weingart jej začlenil do své rekonstruované verze a celou větu přeložil *Třetí den, ani to všichni viděli, svatyně vzešla nad ním, takže se všichni divili*.

Ostatní badatelé se přiklonili k lokálu vostokovské redakce a Josef Vašica na tomto místě označil za původní dokonce čtení redakce minejní, a to právě pro zachovaný bohemismus *не рачи* a vsuvku ve druhé větě.¹⁴²

Na druhou stranu užití nominativního tvaru nezapadá do kontextu tak dobře jako varianta s lokálem. Vajs [1929] překládá úryvek vostokovské redakce takto: *Krev pak jeho, když nechtěla po tři dny jíti do země, v třetí pak večer, ani (to) všichni viděli, chrám vzešel nad ním*. Václavovo tělo je v době konání zázraku již uloženo a pohřbeno v chrámě a výskyt dalšího chrámu tak nedává příliš smysl. Naproti tomu dostávají obě ruské redakce přičiněním bezpředložkového lokálu logickou posloupnost. Emilie Bláhová s Václavem Konzalem [1976] přeložili zázračnou událost podle vostokovské redakce následovně: *A jeho krev, která se po tři dny nechtěla vsáknout do země, třetí večer, jak všichni viděli, vystoupila v chrámě nad ním*.

Za povšimnutí stojí již zmíněný bohemismus *не рачи* z hlaholské a minejní redakce, který však nikdo z badatelů nepřeložil jinak, než bezpříznakově *nechtěla*. To je překvapující zejména u Weingarta, který jinak ve svém překladu bohemismy zdůrazňoval.

¹⁴² VAŠICA, J. První staroslovanská legenda o sv. Václavu. In *Na úsvitu křesťanství*. Praha 1942, s. 262.

6 Závěr

V první kapitole jsme se věnovali dochovaným redakcím PSLV a pokusili jsme se naznačit základní rozdíly, které existují mezi jednotlivými církevněslovanskými rukopisy. Ke třem doloženým redakcím znění legendy, z nichž dvě se dochovaly v ruském prostředí a jedna v charvátskohlaholském, jsme přiřlenili i rekonstruovanou verzi textu PSLV do klasické staroslověnštiny, jejímž autorem byl Miloš Weingart. Učinili jsme tak z toho důvodu, že i tato „čtvrtá“ redakce byla třikrát přeložena do nové češtiny. Celkové shrnutí dochovaných rukopisů je důležité pro pochopení důvodu, proč si překladatelé vybírali ke své práci konkrétní předlohu.

Druhá kapitola si kladla za cíl představit všechny překlady PSLV do nové češtiny a pokusit se je celkově charakterizovat z jazykového i stylistického hlediska. Překlady vznikaly v letech 1830-1976 a můžeme na nich sledovat i dobové tendence samotné češtiny. Prvním, Hankovým překladem z roku 1830 byla legenda představena české společnosti a dala první impuls zájmu o církevněslovanské písemnictví v Čechách. Z jazykového rozboru jsme zjistili, že se Hankův překlad vyznačuje velkým počtem přejímek ze své předlohy a že se některé z těchto novotvarů zakořenily v českém jazyce, jako například dnes díky Bohumilu Hrabalovi notoricky známý lexém *postřižiny*. Druhý překlad PSLV pořídil v roce 1873 Josef Kolář a oproti Hankovi je v něm patrna tendence k co největšímu možnému nahrazování slov ryze českými ekvivalenty. Jako třetí přeložil PSLV do češtiny v roce 1903 František Pastrnek, který jako první z překladatelů ke svému převodu přiložil bohatý textověkritický aparát. Na něj v roce 1929 navázal Josef Vajs, který vůbec poprvé vedle sebe zveřejnil znění všech tří dochovaných redakcí a každou z nich opatřil i českým překladem. Tyto překlady jsou významné zejména pečlivým zachycením jazykových a lexikálních nuancí jednotlivých předloh, které se Vajs pokoušel naznačovat i v češtině. Dalším překladatelem PSLV do češtiny byl Miloš Weingart, jenž si za předlohu zvolil svou rekonstrukci do klasické staroslověnštiny. Po něm legendu celkově třikrát přeložil Josef Vašica, z toho v letech 1942 a 1969 podle Weingartovy rekonstrukce a v roce 1957 podle znění vostokovské redakce. Teprve Vašicovy překlady PSLV můžeme považovat za *umělecký typ překladu*. Vašica se nesoustředil na doslovné zobrazení předlohy ve více či méně syrové podobě, jako tomu bylo u některých překladatelů dříve, ale snažil se převést text do atraktivní moderní češtiny, tak, aby byl smysl legendy a jejích dílčích částí zachován. Stejný postup jako Vašica zvolili i poslední překladatelé PSLV do češtiny, Emilie Bláhová a Václav Konzal, jejichž převod z roku 1976 je zatím posledním překladem legendy do nové češtiny. Toto vydání je zároveň

velice cenné i pro obsáhlý poznámkový aparát, v němž jsou nenásilnou formou zachyceny veškeré textologické, jazykové či historické problémy PSLV.

Po samotných překladech jsme se věnovali i jejich pozdějším přetiskům. Na základě porovnání s původními převody jsme zjistili zářející skutečnost, že do většiny z nich byly bez zjevného upozornění vneseny různé úpravy, a někdy i bez vědomí původního překladatele. Z hlediska editorské práce se nám tyto zásahy jeví přinejmenším jako zvláštní.

Ve třetí kapitole jsme se pokusili všechny překlady PSLV do češtiny roztrdit, a to zejména ze stylistického hlediska, kde jsme užili dělení na odborné překlady, archaizující a umělecké. Zastavili jsme se také u způsobu překladu lingvistických forem typických pro staroslověštinu, jež se však v dnešní češtině nevyskytují buď vůbec, nebo v posunutém významu. Jsou to participia prterita a vazby dativu absolutního. Zmínili jsme i překlady vlastních jmen, jež se v textu PSLV vyskytují, a způsoby odkazu k biblickým veršům, kterými je text legendy prosycen.

Závěrečná čtvrtá kapitola se věnovala rozboru překladů vytipovaných míst, v jejichž interpretaci nebyli badatelé z různých důvodů jednotní a předkládali tak několik variant pro pochopení daných míst. Na převodech do češtiny je zajímavé sledovat, ke kterým teoriím se překladatelé přiklonili a kam zvoleným převodem text posunuli.

Recepce PSLV prošla v české společnosti během necelých dvou století četnými změnami. Postupně bylo nalezeno celkem 14 rukopisů s textem legendy (několik dalších, doufejme, bude teprve zveřejněno) a zpracována jedna rekonstruovaná verze. Na výběru předloh pro překlad se odráží i dobové vnímání redakcí. Za nejzachovalejší a nejbližší nedochovanému originálu legendy byla dlouhou dobu považována vostokovská redakce, a to nejen z toho důvodu, že byla nalezena nejdříve, ale že byla dlouhou dobu i jediným dostupným zněním legendy a že v ní nejsou patrné pozdější zásahy, jako je záměrné zkracování v charvátskohlaholské redakci nebo naopak obohacování minejní redakce podle pozdního byzantského hagiografického stylu. Vostokovskou redakci na určitou dobu z popředí vytlačil zájem o znění z charvátskohlaholských breviářů, které na některých místech zachovávají archaičtější jazyk. Vrcholným dílem, vyzdvihujícím charvátskohlaholské rukopisy, je Weingartova rekonstrukce. Ve druhé polovině dvacátého století byly identifikovány některé nedostatky této rekonstrukce a pozornost badatelů se začala vracet zpátky k vostokovské redakci, kterou dále posílily objevy dalších rukopisů A. A. Turilova.

PSLV byla do češtiny přeložena celkem třináctkrát podle sedmi různých znění (4× vostokovská redakce, 2× charvátskohlaholská, 3× minejní a 3× Weingartova rekonstrukce). Na překladech se podílelo osm badatelů, z toho dva překládali kolektivně.

Nejčastěji byla překládána vostokovská redakce. Každý její nový překlad je vzdálen od předchozího minimálně o devatenáct let (1830, 1903, 1929, 1957 a 1976). První a poslední překlad od sebe dělí 146 let, během nichž se změnila nejen podoba spisovné češtiny, ale posunul se i způsob vědecké práce a vznikla řada nových příruček (např. *Slovník jazyka staroslověnského*), které výrazným způsobem změnily pohled na staroslověnštinu a bez kterých se badatelé dnes již neobejdou.

7 Resumé

Diplomová práce si kladla za cíl charakterizovat a roztrždit všechny novočeské překlady *První staroslověnské legendy o sv. Václavu* (dále PSLV). V první kapitole byly shrnuty základní informace o této literární památce a jednotlivých redakcích, v nichž se zachovala. Sem byla začleněna i dosud jediná známá rekonstruovaná verze textu legendy do klasické staroslověštiny. Ve druhé kapitole byly podrobně popsány všechny překlady PSLV do češtiny, z nichž první byl pořizen v roce 1830 a zatím poslední v roce 1976, a jejich jazykové či stylistické aspekty, kterými se vzájemně odlišují. Pozornost byla věnována i jejich pozdějším přetiskům, které, jak se ukázalo, byly často bez upozornění upravovány. Ve třetí kapitole byly překlady souhrnně porovnány z hlediska stylistických prostředků užitých v překladu prvků typických pro staroslověštinu, jež se v dnešní češtině nevyskytují buď vůbec, nebo mají posunutý význam. V této kapitole bylo vyčleněno místo také pro srovnání překladu vlastních jmen, jež se v PSLV objevují, a způsobu označování biblických veršů, k nimž se některá místa textu legendy vztahují. Závěrečná čtvrtá kapitola byla věnována rozboru překladů vytipovaných problematických míst, v jejichž interpretaci se překladatelé lišili.

8 Summary

This diploma thesis was aimed at characterising and classifying all translations of the First Old Slavonic Legend of St. Wenceslas into modern Czech. The first chapter outlined basic information about this literary monument and individual editions in which the legend was preserved. The only known version of the reconstruction of the Legend in the classical Old Slavonic language was included. The second chapter circumscribed all translations of the Legend into modern Czech, the first of which was made in 1830 and the latest in 1976. Linguistic and stylistic aspects of individual translations were analysed and compared in order to identify differences. Attention was paid to later reprints of several translation versions as it turned out that in some cases changes had been made in the text of the translation without any explicit notification. The third chapter focused on the general comparison of individual translations with respect to stylistic means used in the translation of elements typical of the Old Slavonic language, which are either absent in modern Czech, or have a shifted meaning. This chapter also encompassed a comparison of proper (first) names of the principal

characters in the Legend as well as the designation of biblical verses, to which particular phrases in the Legend refer. The final fourth chapter was devoted to an analysis of translation of selected phrases and clauses that were interpreted by individual translators in a different manner.

9 Seznam použité literatury

9.1 České překlady PSLV

9.1.1 původní

HANKA, V. Petrohradská legenda o sv. Václavu. *Časopis českého muzea* 4, 1830, s. 453-462.

Životy svatých a některých jiných osob nábožných = Vitae sanctorum et aliorum quorundam pietate insignium. (Prameny dějin českých, díl 1 = Fontes rerum Bohemicarum, tomus 1). Praha 1873, s. 127-134.

PASTRNEK, F. Slovanská legenda o sv. Václavu. *Věstník královské české společnosti nauk* 6, 1903.

VAJS, J. Úcta sv. patronů českých v liturgických knihách charvatsko-hlaholských. *Časopis katolického duchovenstva* 51 (76), 1910, s. 417-424.

VAJS, J. (ed.) *Sborník staroslovanských literárních památek o sv. Václavu a sv. Lidmile.* Praha 1929.

WEINGART, M. *Nejstarší slovanská legenda o sv. Václavu.* Praha 1940.

VAŠICA, J. První staroslovanská legenda o sv. Václavu. In *Na úsvitu křesťanství.* Praha 1942, s. 67-72, 257-263.

HAVRÁNEK, B. (ed.). *Výbor z české literatury od počátků po dobu Husovu.* Praha 1957, s. 54-57.

KRÁLÍK, O. (ed.). *Nejstarší legendy přemyslovských Čech.* Praha 1969, s. 54-57.

BLÁHOVÁ, E. – KONZAL, V. – ROGOV, A. I. *Staroslověnské legendy českého původu: nejstarší kapitoly z dějin česko-ruských kulturních vztahů.* Praha 1976.

9.1.2 Přetisky

BITNAR, V. (ed.). *Sborníček svatováclavský: jubilejní výbor Svatováclavských legend a básní pro mládež.* Praha 1928, s. 9-15.

DVORNÍK, F. *Svatý Václav: dědic české země.* Řím 1968, s. 85-89.

GRUZÍN, V. *Slovanský svatý Václav: 929-1929.* Praha 1929, s. 115-121.

HOŠNA, J. *Druhý život sv. Václava.* Praha 1997, s. 206-210.

KOLÁR, J. (ed.) *Středověké legendy o českých světcích*. Praha 1998, s. 72-77.

OSOLSOBĚ, J. – OSOLSOBĚ, J. *Staroslověnské a latinské kořeny naší literatury*. Mikulov 2008, s. 54-59.

Staroslovanská legenda o sv. Václavu. In *Čítanka svatováclavská*. Praha 1912, s. 23-28.

9.2 Sekundární literatura

Bible svatá: písmo svaté Starého a Nového zákona: podle posledního vydání kralického z roku 1613. Praha 2009.

FLAJŠHANS, V. Jména osob a míst v legendách svatováclavských. In *Svatováclavský sborník I*. Praha 1934, s. 819-832.

FRANCEV, V. A. (ed.). *Slovo o pluku Igorově*. Praha 1932.

GRUZÍN, V. *Slovanský svatý Václav: 929-1929*. Praha 1929.

HAVRÁNEK, B. Kritické poznámky k první staroslověnské legendě o sv. Václavu. In *Slovanské studie*. Praha 1948, s. 140–141.

HAVRÁNEK, B. Weingart, M.: První česko-církevněslovanská legenda o sv. Václavu. Praha 1934. *Časopis Matice moravské* 59, 1935, s. 341-362.

JAGIĆ, V. Analecta Romana III. *Archiv für slavische Philologie* 25, 1903, s. 9-20.

JAGIĆ, V. Легенда о св. Вячеславѣ. *Русский филологический вестник* 48, 1902, s. 92-108.

JAKOBSON, R. *Cyrlometodějské studie*. Praha 1996, s. 79-80.

JANYŠKOVÁ, I. Poznámky k staroslověnskému pivo. In *Cyrrillomethodiana: in honorem Aemiliae Bláhové et Venceslai Konzal*. Praha 2001, s. 361-363.

KONZAL, V. První slovanská legenda a její „Sitz im Leben“. *Studia mediaevalia Pragensia* 1, 1988, s. 113-127.

KOVAČIČOVÁ, O. *Textové a mimotextové determinanty literárneho prekladu*. Bratislava 2009, s. 70-89.

MAREŠ, F. W. *An Anthology of Church Slavonic Texts of Western Origin*. München 1979.

NĚMEC, I. Nejstarší české názvy kostela. *Slavia* 61, 1992, s. 61-65.

POVEJŠIL, J. Jak se překládají starší literární texty. In *Překládání a čeština*. Praha 1994, s. 180-183.

РОГОВ, А. И. Сказания о начале чешского государства в древнерусской письменности. Москва 1970, s. 59-68.

TKADLČÍK, V. Kdo udělil postřižiny sv. Václavu? *Listy filologické* 103, 1908, s. 209-212.

TŘEŠTÍK, DUŠAN. *Počátky Přemyslovců*. Praha 1997.

TURILOV, A. A. Новый список Востоковской легенды. In *Litterae slavicae Medii Aevi. Francisco Venceslao Mareš Sexagenario Oblatae*. München, 1985, s. 371–377.

VAJS, J. Vladimír Grusín : Slovanský svatý Václav. *Časopis katolického duchovenstva* 71 (96), 1930, č. 3+4, s. 310-311.

VAŠICA, J. Osobní fond. Literární archiv Památníku národního písemnictví. Zpracováno ve 2. stupni evidence, inv. č. 40/65, 38/93.

VEČERKA, R. *Staroslověnština*. Praha 1984, s. 155.

VODIČKA, F. (ed.). *Dějiny české literatury* 2. Praha 1960, s. 291.

VONDRÁK, V. Nový text hlaholský církevněslovanské legendy o sv. Václavu. *Časopis Českého muzea* 77, 1903, s. 145-162, 435-448.

ВОСТОКОВ, А. Х. Сказание об убиении святого Вячеслава, князя чешского. *Московский вестник* 17, 1827, s. 82-94.

WEINGART, M. K výkladu česko-církevněslovanských legend o svatém Václavu. *Časopis Matice moravské* 60, 1936, s. 229–243.

WEINGART, M. První česko-církevněslovanská legenda o sv. Václavu. In *Svatováclavský sborník I*. Praha 1934, s. 863-1088.

WEINGART, M. *Texty ke studiu jazyka a písemnictví staroslověnského*. Praha 1938, s. 166–172.

9.3 Slovníky a jiné příručky

Цейтлин, Р. М. – Вечерка, Р. – Э. Благова (ред.). *Старославянский словарь: (по рукописям X-XI веков)*. Москва 1994.

JUNGSMANN, J. *Slovník česko-německý*. Praha 1835-1839.

Příruční slovník jazyka českého 4/1. Praha 1941–1943, s. 916.

Slovník jazyka staroslověnského 1-4. Praha 1966-1997.

Slovník staročeský. Sešit 20, postava-povolání. Praha 1993.

VEČERKA, R. *Biografickobibliografické medailonky českých lingvistů: bohemistů a slavistů* [online]. 2. vyd. Brno 2008 [cit. 2010-07-16]. Dostupné z WWW: <<http://www.phil.muni.cz/linguistica/art/vecerka/vec-medailonky2.pdf>>.

Život sv. Václava. In *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce 4/II. U-Ž*, Praha 2008, s. 1859–1861.